

KNJIŽEVNE

NOVINE

L I S T Z A K N J I Ž E V N O S T , U M E T N O S T I I D R U S T V E N A P I T A N J A

Godina XII, nova serija, br. 144

BEOGRAD, 5. MAJ 1961.

Cena 30 din.

Miloš I. BANDIĆ

JUGOSLOVENSKA KNJIŽEVNOST I STRANI SVET

Svaki čovek nosi u sebi ljubav i verno prema svom zavičaju; ali svet zaslužuje posebnu odanost — on je otadžbina ljudi. Nesagledivi, beskrajni prostori neba otvorili su svoje grane: čovek je zakoračio u kosmos; i ma koliko taj uzlet ljudskog duha i ljudske hrabrosti izazivao uzbudjenje i divljenje, prisiljeni smo — i ko zna koliko čemo to još biti — da ostanemo tu, na zemljama: ima toliko stvari da se prečisti u čoveku, u odnosima između čoveka i čoveka pre no što se kao poslednja mogućnost u odbijanju narasta juče sveopštete netrepljivosti prihvati čovekovo bekstvo, njegovo od vajkada snevano i pripredano, ikarovski ustremljeno samoznanstvo medju zvezde. Ali nebo koje je oduvek bilo velika ljudska nostalgijska, i turobna varka, postaje i danas izvor novih iluzija; čovekova sudbina, međutim, trebalo bi da pre svega dobije svoju razumnu, perspektivnu formulu ovde na Zemljama: svi mi gledamo prema zvezdama, ali svi ne možemo onamo — jer mnogobrojne neostvarene, neispunjene ljudske dužnosti zahtevaju nezamenljivu i upornu čovekovo prisutnost, delatnost svih ljudi, u kojoj i književnost ima svoju osobenu funkciju.

„Čovek koji je u fantastičnoj stvarnosti neba, gde je tražio natičevo, našao samo odrasla se može sebe neće više biti sklon da nalazi samo privid samoga sebe, same nečoveka tamo gde traži i mora tražiti svoju istinu stvarnost“.

To traženje „istinske stvarnosti“ čoveka, o čemu je tako logično, tako vidovito pisao Karl Marx, jedna je od osnovnih obaveza današnje književne, humanističke i filosofske misli kojoj i Jugosloveni pružaju svoj doprinos, nastojeći, sa svima ostanim za to zainteresovanim narodima, da se nikad i nigde — kako se izrazio Albert Camus — ne da „za pravo sila koja nije u službi duha“. Ako se reči kao: biće, duh, čovek, čovečanstvo, egzistencija naročito često upotrebljavaju to je samo dokaz, možda najverodostojniji, da je, i pored svih prirodnih i veštackih prepreka, nacionalnih, verskih i rasnih antagonizama, ideoloških barijera, vojno-političkih blokova, svet ipak zajednička otadžbina ljudi, i da ih samo u njemu, zavisivo od njihovog izbora, čeka tragična kob, noć, uništenje, ona „jedna jedina beskrajna zima“, koju zloslutno pomjeraju izvesni savremeni filozofi, ili neka darežljiva, vredrija, spasosnosna budućnost.

S tom izrelativizovanom ali i tretzvenom, realističnom sveštu savremena jugoslovenska književnost staje pred lice sveta. Decenije i stoljeća njenog nemog, gotovo anonimnog izrastanja u senči, sve do ovoga časa — bilo je vreme prisilnog čutanja, skrivenog, nezaparenog rada, vreme krv i smrti, vreme istražnih ali jedva ostvarljivih ambicioznih.

Ovaj članak pisan je za „Medunarodnu politiku“.

cija, vreme bezbrojnih, bezimenih grobova. I Evropa je, znamo, imala svoje kataklizme, svoje mračne, haotične krize, ali — znatno više — mnoga doba svestranog napretka i cvetanja. A ovde, na njihovom tvrdom, gradobitnom balkanskom prostoru, jugoslovenski narodi, kao da su istorijski, sudbinski bili predodređeni da budu zid, brana i otpor mnogim tudinskim invazijama i penetracijama prema Evropi, vekovima, skoro do danas. Davali smo — a da strani svet možda nije toga uvek bio ni svestan — žrtve dovodeći će sto u pitanje vlastiti opstanak, a dobijali za uzvrat — i to ne retko — tez poneki jedva iscedeni, rasejano-dobročudni osmeh priznanja, a najčešće nemar potcenjivanje, krajnju ignoranciju ili nove okove.

Ali ovo patetično podsećanje nije više ni žalba ni prekor; svetska zbijavanja razvijaju se po svojim neumoljivim zakonima i ritmovima, i za one koji odvise zastoj i ne izdržavaju nema mnogo milosti. A upravo ono što jadikovku i žalopojku ovde

čini suvišnom jeste napor jugoslovenske književnosti i kulture da, posle svih preživljenih društveno-političkih nepogoda, u da našnjem dinamičnom aktivitetu svoje vlastite idejne i intelektualne orientacije, održi korak, da ne izostaje, da izdrži i nadje svoje dolično mesto u evropskim književno-umetničkim stranjima i previranjima. Pre više od sto godina, najveći jugoslovenski pesnik Petar Petrović Njegoš, zabeležio je stihove:

„Mlad si, pašo Mahmudbegoviću,
Svijetom se ne poznaćeš dobro!
Poširi je no ti misliš svijet!“

Ta otvorenost prema svetu, svest o njegovoj širini nalazi se, eto, u temeljima jugoslovenske literature. Ona se nikad nije učaurivala, nikada se nije ukopavala u samozadovoljstvu svojim bogatim folklorom, svojim mnogovrsnim regionalizmom, čak i kad je ostajala u njihovim okvirima: jer uvek je na neki način osluškivala puls sveta, uspo-

stavlja kulturne veze i kontakte, i preko svojih najizrazitijih, najdarovitijih predstavnika, makar i posredno, uklapala se u evropsku kulturnu sferu. Ona se odvukla u svojoj duhovnoj sredini borila za slobodu književnog i umetničkog stvaranja, za slobodnu reč kojoj je smisao i cilj potpuna stvaralačka sloboda čoveka, društva, života.

Se takvom tradicijom, jugoslovenska književnost nastavlja da nas, bez ikakvih grandiomansko-avanturističkih ili bojažljivo-sentimentalnih kompleksa i idolatrijskog imitatorstva proces svoje definitivne integracije u evropsku duhovnu klimu, u prostranu oblast svetskog duha, i to ne samo u vidu poslovničnog, pukom radoznašću otvorenog prozora u svet, već konstruktivnim, plodonosnim prodorom i sjedinjavanjem sa onim progresivnim te kovinama umra od kojih treba uzeći ponešto za sebe i kojima treba pridoneti ponešto svoje. Bez krutih nacionalnih predrašuda i bez trunke onog eksplativnog patriotismu po kome lju-

Nastavak na 2. strani

MALI ESEJ

FOTOGRAFIJA KAO SAMOSTALNI LIKOVNI IZRAZ

Fotografija je postala dnevnik života, veća anonomna umetnost koja, poput narodnog pesništva, često nesvesno ali sigurno, iskreno i skromno, postaje verni svedok događaja, odraz života i običaja jedne nacije. Fotografija je moćno zagospodarila u običnom životu čoveka, u njegovoj potrebi za traženjem lepote i većitoj težnji da svoje dostojanstvo coveka afirmira i kroz svoje lično umetničko stvaralaštvo. Ispunjena istinom, preciznošću, doslednom interpretacijom i bogatom likovnom raznovrsnošću, fotografija se uzdiža do univerzalne aktivnosti čovečanstva, zbljužujući narode svojim jezikom, slika razumljivim od svih jezika sveta, i postajući ujedno uzbudljivi spomenik prirodnih lepota sveta i tehničkih i duhovnih dostignuća jednoga doba.

Neosetljiva na moralnu sredinu, optičke nestalnosti kao i na psihičke poremećaje, fotografija fiksira ono što vidi, dakle ono što postoji. Uzeta u svojoj ukupnosti, fotografija predstavlja snažno izražajno sredstvo, duboko emotivno i prisojno saopštavanju osećanja. Ona je kao muzika: snažna kada izražava osećanja, očigledna kada je razumljiva i divna kada ima šta da kaže.

Specifičnosti fotografije toliko su oštре i utvrđene u odnosu na slikarstvo, da danas i poslednji kritičari fotografije priznaju njenu svojstvenu umetničku vrednost. Kao neke druge umetnosti, tako je i fotografija moralna da iz drugih umetnosti, uzme ono što joj odgovara, stvarajući svoje vlastite zakone i estetiku, novi oblik umetnosti u kojoj su talent, iskustvo života i široko poznavanje tehničke zdržuveni do te mere, da fotografija može uzbuditi i umetnika i naučnika, da može fiksirati i život i sugerisati pokret, da nas može podsetiti na ono što smo videli i prikazati ono što još nismo bez nje mogli da vidimo. Za fotografiju se ne može više reći, bar ne generalisati, da je trabant slikarstva i njegov imitator, »Slikarska fotografija« je odavno napuštena, pa se čak od kolor-fotografije, koja već postiže savršenu interpretaciju prirodnih boja, ne može očekivati da će poći putem imitiranja slikarstva, bilo u njegovom sadržaju, zahvalu ili formalnim osobenostima (to je najbolje pokazao bijenale kolor-fotografije u Torinu).

Konačnom emancipacijom fotografije uticaj slike je tako potpuno nestao: dok impresionisti ne mogu više da zainteresuju fotografe, a predstavnici naturalizma, sa svojim detaljnim razlaganjem forme daleko su od istih specifičnosti likovnih vrednosti fotografskog naturalizma, dote moderno slikarstvo ili grafika predstavljaju često preuzimanje izvesnih tipičnih svojstava fotografiske forme. Uza-

jamni uticaj modernog slikarstva i fotografije (naričito kolor-fotografije), izvesno nadopunjavanje formalnih i sadržajnih vrednosti je neminovno, ali ipak ne treba zaboraviti da su diferenciranosti između fotografije i slikarstva strogo povučene i uočljive. Fotografija svoju originalnost može zadržati čak ako prikazuje neko vajarsko delo. Svaka umetnost ima svoj jezik izražavanja, a u svako pravo, istinito umetničko delo, stvaralač je uneti nešto od sebe, dati pečat svoje umetničke individualnosti, ili kako kaže nesudjeni filozof i jedan od najvećih fotografija sveta, Ernst Has, da »ono što vidi (umetnik) predstavlja ono što jestek“. Tako će, na primer, i vajarsko delo ako se da na jedan poseban, originalan i samo fotografiji svojstven način, prestati da bude odraz vajarskog dela, jer je ono u ovom slučaju poslužilo samo kao motiv fotografu, kao inspiracija za jednu njegovu novu vizuelnu interpretaciju života. Treba se samo setiti fotografije Edvarda Stajhena Rodenove statue Balzaka i videti koliko je ovo mišljenje tačno. Međutim, kao što fotografija može izgubiti u svojoj originalnosti pri zalaženju u domen konceptcije drugog umetničkog oblika i pokušaju da se njime služi, tako će isto i slikarstvo ili vajartvo pretpreti sličan neuspesh. Karakterističan, često navoden primer, za ovo jeste banalan izgled skulpture koja je u bronzi htela da pruži ono što je tako divno prikazala kamera jednog američkog reportera — dizanje zastave na ostrvu Ivo Džimi.

Osim toga, za razliku od današnjeg slikarstva, koje je i sviše okrenuto prema unutrašnjim zbijanjima umetnikovim (uostalom kao i neke druge umetnosti, vajartvo, muzika, književnost), postajući tako lično, intelektualizirano, gubeći i u svojoj emocionalnosti i u svojoj moći saopštavanja utisaka trećim licima, — fotografije, kao izraz životnih potreba i saopštavanja emocija, svakom su odmah razumljive, jer ono što one imaju da kažu nesumnjivo da predstavljaju nešto od opštег interesa. Verovatno je to i rezultat činjenice da čitav proces u fotografiji počinje od očiju, od vizuelnog zapožeganja. Ali fotograf-umetnik ne zapaža samo putem čula vida, već to čini uz pomoć čitavog svog znanja, intuicije, mašteta, iskustva — emocionalne sposobnosti da uočava stvari i da ih drugima predaje. Možda je zato pred fotografijom i veća odgovornost u odnosu na umetničku istinu: fotograf ne polazi od čiste harfite kao pesnik ili od belog slikarskog platna kao slikar, već od objektivnog sveta, života koji se odvija pred njegovim očima, pred velikim okom kamere, neizmerno moćnim da uči u najskrivenije tajne života i smrti.

Vidoje MOJSILOVIĆ

Milo DIMITRIJEVIĆ:

KOMPOZICIJA

Čedomir MINDEROVIĆ

LIK IZ ISTINITE LEGENDE

Sećanja na Jovana Popovića

U najtežim trenucima — čini se da je Jovan bio najusredeniji. Video sam ga u mnogim takvim trenucima, i u toku ilegalne borbe do 1941., i 1941. u Posavini, u danima kada se ustanak Srba:ji rasplasavao u svim oblicima, od svih vrsta diverzija do borbe prsa u prsa, lice u lice protiv garnizona, kolona i kaznenih ekspedicija okupatora. Usretredenost, duboka koncentracija nastupala je kod njega bez naročitih vidnih, spoljnih manifestacija, sa gornjim neosetnim prelazima u izrazu njegovog lica. To misaono, inače živo, vrlo izražajno lice, u takvim trenucima kao da se smirivalo, kao da se slivalo sa sroškim tokom najdubljih, osnovnih zakonitosti života, vremena, od izvora-uzroka do utoka-predstavljica u njihovoj najezgaktnoj vezi.

Duboko negde u njemu svršavale su se najalementarnije erupcije. Usijana lava kamenila se. Nebo je gorelo. Tutnjale su nove erupcije i ponovo se kamenile i nebo je bilo crno od teških, otrovnih isparjenja.

Ali na njegovom licu ostaje skoro isti izraz — sete i skepe, nemametljive prisnosti ili jasne odluke. I ona te, ta odajuća, kao granit, do dna bića, prežima svojom lepotom i — tisnom.

I u tim trenucima — posled-

nju misao posvećivao je sebi, svojoj ličnosti.

Ako bi dospeo. Knjiga pesama o Španiji jedno je od mnogih polulegalno pripremljenih i ilegalno rasturanih izdanja koja su se pojavila u jeku španskog gradanskog rata. Stvar je uspešno izveo prijatelj Jovana Popovića i moj — poznat i omiljeni napredni novinar Sveti Popović. Borba golotukog španskog naroda protiv trupa diktatora Franca, koga su pomagali Hitler i Mussolini vojskom i oružjem, bila je i za Jovana Popovića kao i za sve napredne jugoslovenske književnike jedan od najvećih dogadaja u životu. Vido sam se tada skoro svakodnevno sa Jovanom. Bezbrojni putevi protiv garnizona, kolona i kaznenih ekspedicija okupatora. Usretredenost, duboka koncentracija nastupala je kod njega bez naročitih vidnih, spoljnih manifestacija, sa gornjim neosetnim prelazima u izrazu njegovog lica. To misaono, inače živo, vrlo izražajno lice, u takvim trenucima kao da se smirivalo, kao da se slivalo sa sroškim tokom najdubljih, osnovnih zakonitosti života, vremena, od izvora-uzroka do utoka-predstavljica u njihovoj najezgaktnoj vezi. Duboko negde u njemu svršavale su se najalementarnije erupcije. Usijana lava kamenila se. Nebo je gorelo. Tutnjale su nove erupcije i ponovo se kamenile i nebo je bilo crno od teških, otrovnih isparjenja. Ali na njegovom licu ostaje skoro isti izraz — sete i skepe, nemametljive prisnosti ili jasne odluke. I ona te, ta odajuća, kao granit, do dna bića, prežima svojom lepotom i — tisnom.

Jovan je goreo od oduševljenja, kao i svi, ali sam ipak, s vremenom na vreme, osetio kod Nastavak na 2. strani

VINJETE U OVOM BROJU
IZRADIO MILO DIMITRIJEVIĆ

Lik iz istinite legende

Nastavak sa 1. strane

njega izvesnu setu; nešto bolno pojavljivalo mu se u izrazu ličica a pogled bi mu postajao zamisljeni.

Predosećao je poraz španskog naroda i pored opštег zanosa koji je vladao svima nama.

I tako su nastajale i Jovanove pesme o Španiji. Tako su nastajale i moje. Čim bih napisao pesmu donosio bih je prvo Jovanu. Ako bi nekoi od njih imao što da primeti, činio je to vrlo pažljivo, kao što je to uvek činio kad je govorio o rukopisima drugih. Dogadalo se da m', kad pročita moju, pruži i on svoju, tek napisanu pesmu. Obradovala bi me skoro svaka njegova pesma — nisam uveren da sam uvek uspeo u tome da moje eventualne primedbe budu izrečene na tako obaziru način kako je on to činio. Bio je stariji od mene i drukčijeg temperamento, dolazeći iz jednog relativno sredenog života građanske porodice u provinciji.

Rat fašističkih trupa protiv španskog naroda još uver je tražao kad je, iz ruke u ruku, počela da kruži među naprednim intelektualcima i radnicima Jugoslavije zbirka pesama „Španija“, sa Jovanovim predgovorom. U zbirci su bile združene pesme nekoliko autora. Sveta Popović bio je iskusan novinar i izdanje je, štampano u Novom Sadu, bilo tehnički solidno. Policija ga je zabranila, ali je najveći deo tiraža bio spasen blagovremeno iz štamparije, pre dołaska policijskih agenata.

Moji prvi partizanski dani, koji počinju avgusta 1941., vezani su mnogim sećanjima za Jovanu. Posavski partizanski odred, u koji smo se prebacili iz podzemlja okupiranog Beograda preplavljenog nemačkim trupama i izdajničkim domaćim policajcima, operisao je u blizini Obrenovca. Odred je rastao iz dana u dan. Dogadaji su nas krajem 1941. rastavili i održavali smo vezu samo retkim pismima, jer sam ja kao politički komesar Beogradskog bataljona otiašao sa Prvom proleterskom brigadom, a Jovan je ubrzo prebačen u Vojvodinu.

Karakterističan je jedan momenat koji je prethodio našem odlasku u partizanski odred.

Pre podne 22. juna 1941. našli smo se kod njega, u njegovom stanu na Cuburi. Dolazeći, nosio sam u svesti čudnu sliku koju sam, u ranim jutarnjim časovima, doživeo kod Spomenika.

Sestoaprilskim bombardovanjem iznakaženi, poluprazni trg presecali su nemački marševi. U kratkim pauzama između marševa, sa monstruozne razglasne instalacije ispred nekadašnjeg „Milanovića“, radio je javlja:

„Otpočeо je pohod Nemačke i Finske protiv Sovjetskog Saveza! Bedemi boljševičkog pakla su probijeni! Haj! Haj! Haj! I ugledao sam odjednom pored sebe lice jednog nemačkog nadrednika. To lice — bilo je sijeno u stravičnoj grimasi. U tom nepoznatom nemačkom licu pod šlemom video sam strah, užas, viziju velikog i konačnog sloma — viziju koju nikad ne mogu zaboraviti.

Mnogi od nas imao je tada savsim romantične pojmove. Okupirani Beograd očekivao je esadrile sovjetskih aviona takoreći toga istog dana. Pitanje o slobodenja za Beogradane nije bilo pitanje neizvesnog broja beskrajnih gđadina, nego se radijalo, po njima, o danima, nedeljama, u najgorjem slučaju — o mesecima.

Gotovo u groznici, sa tako uskovitanim osećanjima, stigao sam Jovanu.

Radio je bio otvoren. Neko je tražio sovjetske stanice.

Gledao sam s vremenom na vreme Jovanu i — stišavao se sve više i više.

Onda je dugme kvrenulo — radio je ugašen.

— Biće to strašan, težak rat — rekao je Jovan.

I tek posle tišine nastale od utiska tih reči, kao topao talas, Jovanu sobu za rad u kojoj smo sedeli ponela su osećanja sa ulice, nepririvena, javna radost Beogradana pred očima okupatora, komentari o najraznopravnijim manifestacijama te radosti, te nade koja je opila ljudi 22. juna.

Ali reči — biće to strašan.

JOVAN POPOVIĆ

— Nezgodno je. Dosta je što mu i ti padaš na vrat.

Nisam se pomirio sa takvom odlukom. Radilo se o dobrom drugu koji to nikako ne bi osetio kao teret o vratu — što je potvrdio i delom, poginuvši kasnije kao partizan u Prvoj neprijateljskoj ofanzivi protiv nas.

Ali su svi moji razlozi bili nemoćni pred Jovanovim obzirima. I rastali smo se u tom sporu.

Tako je pitanje ostalo otvoreno. Ishod je bio — da se uveče u šest nademo kod mog stanu blizu „Politike“. Policijsko vreme bilo je tada sedam časova. Međutim, Jovan je na sastanku kod „Politike“ došao sa novim razlozima protiv promene prenoscite istog dana. Sem toga, neko od drugova rekao mu je da „Nemci neće baš odmah“.

Sedam časova približavalo se. Razgovor smo prekinuli kod Vatrogasne komande, nedaleko od strahotnog tašmajdanskog sabirališta Jevreja za streljanje. Sa najgorim slutnjama krenuo sam na Hadži Popovac, na prenoćite, sam.

Sutradan, oko osam ujutru, stigla mi je vest: agenti su u mome stanu kod „Politike“ bili u pet ujutru.

Oko podne sam saznao da kod Jovanova policija još nije bila. Otišao sam u njemu i obavestio ga, pored ostalog, i o mojim jutarnjim gostima koji me nisu našli.

Jovan je promenio stan tek 24 juna.

Posle nekoliko dana, razume se, došli su i po njega. Ali i njegovi gosti su ipak, kao i mój, zakasnili.

Od tada smo se vidali u ilegalnim stanovima na Bulburđuru, Karaburmi i Dorćolu. Moraću su to biti često sasvim krateka videnja. U svakom slučaju, usled vanredno otežanih uslova kretanja u Beogradu, ta videњa su se proredila — sve do prvih avgustovskih dana kada smo se, u Grabovačkoj Šumi u Posavini, slobodno sreli i zagralili — kao partizani.

I dok sam ja seljacima, koji su baš bili doneli toj novoj, neobičnoj vojsci hranu, poklanjao svoje „profesorske“ revizije ilegalnog života u Beogradu — šešir, mašnu i naočare (sa običnim staklom), stari partizan Jovan (on je u odred došao nedelju dana pre mene), pohitao je radioaparat čija je antena bila razapeta između dva drveta.

Nije trebalo propustiti najnovije vesti sa frontova — čitava Posavina, i okupirani Obrenovac, očekivali su vesti iz Grabovačke Šume.

Vesti i slobodu.

Nije prošlo mnogo vremena i Jovan i ja smo uspeli da, pored svih ostalih vojničkih dužnosti, izdamo i prvi broj šapirografiranog „Posavskog partizana“.

Januara 1943. Jovan mi je pišao:

...Ni ja više nisam u polito-

težak rat“ — nisu se mogle izbrisati.

I mi smo svi znali da na „esadrile sovjetskih aviona“ ne treba računati, nego na — strasan, težan rat.

Jovan, toga dana nije dospeo da misli o sebi. Čini mi se da je samo slučaj odlučio o njegovoj sudbinib 22. juna 1941.

Izašli smo zajedno u grad — na Terazije — da ga vidimo, da čujemo, da ga upijemo u svest i u sećanje, u nerve i u misao. Njegov i moj, već dva meseca kasnije — „daleki grad“.

Bilo je jasno da će se odmah sprovesti sistematska, masovna hapšenja najkompromitovanijih. Smatramo sam da Jovan ne treba noć da provede u svom stanu. Predložio sam mu da noć provede sa mnom kod jednog mog rođaka.

Jovan je dugo oklevao. Najzad se odlučio:

djelu Prve. Sad sam ti kolega — naime, po saradništvu u „Borbii“. Inače sam te izneverio, i nadam se da mi nećeš postati ravan — izgubio sam oko, i to bez satisfakcije da mi ga je metak izbio — bila je to samo jedna grana. Bio sam preko mesec dana u bolnici... Uzgred sam jednim okom gledao oko sebe, i stekao mnogo utisaka, zavirio sam i u tu oblast naše borbe. Oko mi je najzad izbeglo opasnost odvajanja od moje integralnosti, i ma da je zastro mutočnim velom na sočivu, ne kvarni pozнату lepotu moga lica. Tako da, ako budeš i mi stigli na kongres književnika, i ako on bude održan, morao bih da vežem crnim zavojem oko da se vidi da sam ga izgubio u borbi (ne mora se znati da je bilo malo iza borbene linije). Ovako s jednim okom sad gledam oko sebe, i pripremam se da pišem o „vrucim danima“ koji, izgleda, nastupaju sad malo u nevreme...“

Ovo je jedno od pisama u kojem on, na svojstven, vrlo karakterističan način, govori o sebi. Treba li napomenuti da je i on, kao i svi borci, bezbroj puta bio u posrednoj i neposrednoj životnoj opasnosti. Ali on o tome, razume se, ne govori, iako se dugo nismo videli. A blaga ironija prema sebi kada ističe da je oko izgubio bez satisfakcije, da je to bila „samo jedna grana“, još više pojačava utisak koliko mu je malo stalno do toga da piše o tim opasnostima u kojima se, skoro svakodnevno, nalazio.

„Istinite legende“ nastale su, najvećim delom, za vreme Jovanovog boravka u Vojvodini, posle „Laste u mitraljeskom gnezdu“. Pisane su tako reči u vratu borbe i to je nesumnjivo uzročno po mom mišljenju, dajući utisak nedovršenosti. Ali to je dragocen ne samo činjenički nego i psihološki materijal o ljudima, o karakterima, o sudbinama onih koji su, usred Europe preplavljenje fašističkim trupama, oružjem, koncentracijskim logorima i gubilištima — zapalili i razgoreli pobedonosni plamen ustanaka naših naroda, planete koju je obasjavao ceo svet.

Medu likovima iz „Istinite legende“, mojim ratnim drugovima iz Posavine Borom Kečićem, „Gembesom“ i Harijem Štiterom uvek mi se javlja još jedan lik — plemenit lik Jovana Popovića. Ali o njemu istinita legenda još nije napisana. Nju treba napisati.

A dok to ne bude učinjeno — vraćajmo se, s vremena na vreme, na njegovim delima. Ona, u svakom slučaju, rečito govore o veličini njegovog samopoštovanja i o njegovoj nikad nepomenućenoj veri u pobedu pravog humanizma.

Jugoslovenska književnost i strani svet

Nastavak sa 1. strane

bav prema vlastitoj zemlji obavezno podrazumeva mržnju prema svim ostalim zemljama i na rodima, bez doktrinarnog političkog propagandizma, jedan od osnovnih ciljeva današnje jugoslovenske društvene i kulturne akcije jeste slobodno, ravnopravno, tolerantno čovečanstvo, u spokojnijim danima budućnost oslobodene od nasilja i straha, spremne, zrele za mir. Zasad je to još samo pričeljivanje doba; ali, za njega se vredi boriti, a ta borba, kao i preimstvo u sastanku kod „Politike“ bila je dobroj.

Oko podne sam saznao da kod Jovanova policija još nije bila. Otišao sam u njemu i obavestio ga, pored ostalog, i o mojim jutarnjim gostima koji me nisu našli.

Jovan je promenio stan tek 24 juna.

Posle nekoliko dana, razume se, došli su i po njega. Ali i njegovi gosti su ipak, kao i mój, zakasnili.

Od tada smo se vidali u ilegalnim stanovima na Bulburđuru, Karaburmi i Dorćolu. Moraću su to biti često sasvim krateka videnja. U svakom slučaju, usled vanredno otežanih uslova kretanja u Beogradu, ta videњa su se proredila — sve do prvih avgustovskih dana kada smo se, u Grabovačkoj Šumi u Posavini, slobodno sreli i zagralili — kao partizani.

Vesti i slobodu.

Nije prošlo mnogo vremena i Jovan i ja smo uspeli da, pored svih ostalih vojničkih dužnosti, izdamo i prvi broj šapirografiranog „Posavskog partizana“.

Januara 1943. Jovan mi je pišao:

...Ni ja više nisam u polito-

značajnijih savremenih jugoslovenskih pisaca, Miroslav Krleža, rekao je takođe o tome odgovor nom poslu svoju reč: „Sakupiti svu političku, kulturnu i intelektualnu svijest o svojoj vlastitoj pojavi u prostoru i u vremenu, svijest danas disperzirana i usitnjena posljige vječovnih poraza po mnogobrojnim i izolovanim regionalizmima, sabrati sve potrebne elemente u sintezi koja neće biti kult romantičnih fraza, nego istiniti pjesnički pričak fakata, dati ogromnoj masi impozantne stvaralačke materije programatski okvir, objasniti i protumačiti svu tragičnost naših vlastitih raskola i uzajamnih negacija, to bi trebalo da bude našom osnovnom misijom“. Ovo je zadatak dovoljan za nekoliko generacija; prihvatajući ga se, jugoslovenski pisci — i u tome je bitna vrednost njihovih napora — svoje teskobe i svoje čežnje izjednačavaju sa teskobom, zebnjom i čežnjama sveta u kojem živimo.

A stvarna, neosporno autentična poruka koju mu oni pritoči, ne kao novi samozvani proroci već srazerno svojim moćima, u proteklim danima, i sad, o godišnjici Narodne revolucije, mogu predati jeste poruka o našim dramatičnim iskušenjima i jugoslovenskom iskustvu, u tekstovima svojih najboljih predstavnika, nikad se nije o njih oglušila, odlikujući se nekonvencionalnošću i nekonformnošću etičkog i estetskog stava, širinom vizija, tema i izraza. Jugoslovenski prozni pisci, osobito romanjski — Ivo Andrić, Miroslav Krleža, Mihailo Lalić, Dobrica Čosić, Vladan Desnica, Oskar Davić i neki drugi — od kojih su pojedini već poznati postali poznati i cijenjeni van granice ove zemlje*, daju svoje delu univerzalno, opšteljudske značenje. Čovek je tu biće koji ne zna ni neće da zna za tistinu i spokojstvo dok ono ne bude opšta svojina i blagodat; čovek je tu ona krvna mogućnost života koja, uvek ugrožavaju, ne prestaje da se bori, da odoleva, uprkos najgrubljim i najboljim lišavanjima. A čovek može i pobediti, pobediće samim tim što je pripravan, što je sposoban da se žrtvuje i da izdrži pritisak sila koje ga spuštavaju. Taj krepki, vitalni duh jeste onaj neophodan ideo koji jugoslovenski pisci prilaže sa vremenom svetu, i ukoliko u to neki pojedini već poznati postali poznati i cijenjeni van granice ove zemlje*, daju svoje delu univerzalno, opšteljudske značenje. Čovek je tu biće koji ne zna ni neće da zna za tistinu i spokojstvo dok ono ne bude opšta svojina i blagodat; čovek je tu ona krvna mogućnost života koja, uvek ugrožavaju, ne prestaje da se bori, da odoleva, uprkos najgrubljim i najboljim lišavanjima. A čovek može i pobediti, pobediće samim tim što je pripravan, što je sposoban da se žrtvuje i da izdrži pritisak sila koje ga spuštavaju. Taj krepki, vitalni duh jeste onaj neophodan ideo koji jugoslovenski pisci prilaže sa vremenom svetu, i ukoliko u to neki pojedini već poznati postali poznati i cijenjeni van granice ove zemlje*, daju svoje delu univerzalno, opšteljudske značenje. Čovek je tu biće koji ne zna ni neće da zna za tistinu i spokojstvo dok ono ne bude opšta svojina i blagodat; čovek je tu ona krvna mogućnost života koja, uvek ugrožavaju, ne prestaje da se bori, da odoleva, uprkos najgrubljim i najboljim lišavanjima. A čovek može i pobediti, pobediće samim tim što je pripravan, što je sposoban da se žrtvuje i da izdrži pritisak sila koje ga spuštavaju. Taj krepki, vitalni duh jeste onaj neophodan ideo koji jugoslovenski pisci prilaže sa vremenom svetu, i ukoliko u to neki pojedini već poznati postali poznati i cijenjeni van granice ove zemlje*, daju svoje delu univerzalno, opšteljudske značenje. Čovek je tu biće koji ne zna ni neće da zna za tistinu i spokojstvo dok ono ne bude opšta svojina i blagodat; čovek je tu ona krvna mogućnost života koja, uvek ugrožavaju, ne prestaje da se bori, da odoleva, uprkos najgrubljim i najboljim lišavanjima. A čovek može i pobediti, pobediće samim tim što je pripravan, što je sposoban da se žrtvuje i da izdrži pritisak sila koje ga spuštavaju. Taj krepki, vitalni duh jeste onaj neophodan ideo koji jugoslovenski pisci prilaže sa vremenom svetu, i ukoliko u to neki pojedini već poznati postali poznati i cijenjeni van granice

Slike iz vojničkog života

(Branko V. Radičević: »Vojničke pesme«, »Prosveta«, Beograd, 1961)

BRANKO V. RADIČEVIĆ

Vojništvo nije ni nezahvalna ni laka poetska tema. Ovde je ono sagledano sa njegove boem ske strane: kao pitanstvo čula i krvi, oslobođeno skoro svake na cionalne, staleške i vremenske vezanosti. Pesnik je otkrio vojnički rodoslov u samom vojništvu, on ga je shvatio kao univerzalnu, osamostaljenu pojedu i potudio se da ga očrta u nje govim stalnim i trajnim osobnostima. Vojnička profesija i vojnički mentalitet nameću se kao neka metafizička ukratost. Ako ovakva interpretacija unosi posebnu aromu u ove stihove, ona ih istovremeno lišava i sastremenog aspekta. Ali mi ne možemo odmeravati vrednost poeške realizacije prema onome što pesnik u njoj nije htio da ostvari, čega je ona lišena samopredelenjem pesnikove inspiracije.

Interesantne su devijacije u tumačenju vojničkog mentaliteta do kojih dovodi ovako otvoreni aspekt opserviranja. Pesnik se ne trudi da u fenomenu vojništva otkrije savremenu konstelaciju, duha, već ga posmatra kao pradavni fenomen, kao stanje duha kome čovek robuje po prisili unutarnjeg opterećenja. Zato su uzrok i posledica s pravom potpuno iskorenuti na onoj tački posmatranja na kojoj se vojaštvo zgušnulo u silu po sebi, u mentalitet: ratovi više ne stvaraju vojnike, nego vojaštvo porada ratove. Zato će ratovi ne stati onda kad i poslednja vojničina (hrabro) pogine. Vojničine, kako im u augmentativu milošte tepe pesnik, srasle su do kože i krvi sa svojim vojničkim poslom. Pesnik ih istovremeno i mazi i obasipa razornim augmentativima. On voli njihovu nedužnu sirovost i tamno prokletstvo krv, ali nema milosti za pogromski hod ratnog postajališta. On im je razapeo kožu na bubnjeve, pa bubnja bol i nebol vojničkog bitja. Ima neke elementarne stravične atmosfere u bubnjanju tih bubnjeva, ima neke uništavalačke plodnosti u bubnjarskom zvuku od ko ga se vojske zaljubljivo, gladne godine pretvaraju u iste, zli ratovi u dobre, a oštре sablje u tipe. U tom smislu ovo je ozbiljan i uspešan pokušaj da se rat ne sagleda samo kao užas i kob onih koji ne dužni stradaju, kao goloruči pasivni posmatrači, već kao tragičan udes samih sejača smrti, ratnika. Mada je ovo dato samo u skici, ipak ova zbirka predstavlja značajnu novinu po svojim intencijama.

Branko V. Radičević je pesnik koji ima sasvim određeni i sigurno izgrađenu fisionomiju. Ne mislim pritom samo na fakturu, u kojoj, ovoga puta, ima kolebanja i lutanja, pa čak mestimičnog dodirivanja i ukrštanja sa tuđim poetiskim tokovima, mada su to samo usamljeni stihovi i periferna oplodavanja koja ne utju i ne menjaju originalan poetički profil ovog pesnika, od rade dobro poznat i priznat. Sna ga njegovog poetskog individuali-

sme. Tu je sve izgrađeno na odnos vojnik-majka, onom tražišnjem odnosu koji je narodna pesma obesmrtila u „Majki Jugoviću“, unevši u taj odnos dramski patriotski momenat, sukobličnog i patriotskog. Radičević je taj odnos suzio i oslobođio prisustvu trećeg elementa, elementa patriotske svesti, pa je tim sužavanjem dramske osnove doveo vojnika i vojničku majku u jedan mitski tragičan odnos. Sva ljudska ostala je u vojničkoj majki, sva brutalnost u njenom sinu — vojničini. Osnovni oblik ovog uzajamnog odnosa je antinomija između vojničke surovosti i majčinske nežnosti. Vojničina se sam razalošćuje nad njenom nežnošću i moli je da uđe u njegove reči i ljubav njezog oka. Ali antinomija nije samo spoljna (grubost ubijanja i nežnost suza), već i unutarnja, i to obostrano unutarnja. I tu je ona mitska kob koju pesnik nenametljivo otkriva u samoj definiciji vojničine i vojničke majke kad ih suoči u odnos nežnosti i oguljalosti: tragika vojničine je u tome što on koji čezne za majčinskou nežnošću, koji bi da svoju ubiljačku profesiju obilazili majčinskim suzama, mora da ubija iste takve vojničine kakav je i on sam, i da istim takvim majckama kakav je i on je gova nanoći neprekidan bol. Dok preklinje svoju majku, on tdu zavija u crni lelek — eto ga vojničko prokletstvo. Ali antinomija je u samom pojmu vojničke majke: ona je istovremeno majka i mačeha. Ona na razbojnicu traži jedinca sina bez obzira na to koliko je on, taj pali jedinac, ucvele drugih vojničkih majki ubijajući vojničine kakav je i on sam. Tako se uzajamni odnos ljubavi i oguljalosti uzdiže do metafizičkog prokletstva, koje ne može a da ne zazuvi kao diskretna osuda rata, najpoetskija medu poetiskim, najdiskretnija koju pesnici poznaće i o koju se nijednom nije ogrešio u ovoj zbirici.

Treba istaći još nekoliko pesama koje se prirodno nadovezuju u jedinstven tematski okvir: u „Ljubavnoj pesmi“ ljubav je doživljena kao vojnički sudar, „dve vojske pod kropom naše ta me... dve vojske pa se cele noći ludo vole“. Ovde je ljubavni odnos u stvari dat samo figurativno, on je samo „preveden“ na vojnički jezik, ali nije obogaćen ničim iz vojničke psihologije, iz onog vojničkog mentaliteta koji očekujemo da nam pesnik reprezentuje.

Egzercir, taj stalin i nerazdvojni, mirnodopski lajt-motiv vojnički, doživljen je kao obezglavljanje i dehumanizacija u suge stihičnim stihovima koji su spontano i jednostavno nastali iz samog vizuelnog prizora:

„Okrenem se na-levo: prazno.
Okrenem se na-desno: prazno.
Okrenem se na-levo krug: prazno.
Gde je moje teme stajalo,
neko nepoznato teme stoji.

maločas kazao i pokazao, kako to da tui teoriju brane i uspešno obrazlažu i neki veliki književnici? Biće da to ipak ima nekog smisla. Već sam rekao da je književnost angažovanu samim tim što je književnost. Ali književnost emfatički nazvana angažovanom ima jedan drugi smisao. Ona hoće da doprinese promenama u društvu kojim je okružena. To znači da bi se angažovanost angažovanom književnosti moralu sastojati u tome da se stvar za koju se ta književnost angažovala bavi u nekoj maloj meri promenila na bolje, jer se inače ne bi mogla nazvati angažovanom po emfazi. Ali to se ne događa. Znači da je angažovanu književnost iluzija. Teofilo Gotje, Flöber i Gonkur prezirali su angažovanje, zato što su bili prinudeni na apstinenciju. Današnje pristalice teorije o angažovanju književnosti, nego i politički aktivni, tako i književnik nije samo književnik, nego i politički radnik (ukoliko to jeste). I kao što bi za rad nekog lekara ili agronoma, koji je i politički aktivni, bilo besmisleno reći da je to angažovanje medicina, odnosno angažovanje poljoprivrede, tako bi isto i za rad politički aktivnog književnika bilo nepravedno reći da je to angažovanje književnost. Medicina je nesumnjivo angažovanje delatnost, ali kao medicina, dakle kao lečenje bolesnika, a ne zato što bi lekari bili politički aktivisti. U teoriji o angažovanju književnosti, dakle, pojam književnosti proširen je na političku delatnost književnika. Stoga bi se sa mnogo više prava moglo govoriti o političkoj angažovanosti književnika, nego o naziv za nemoć pisca da u društву išta izmeni.

Miodrag ČEKIĆ

KNJIŽEVNOST

nosti dolazi u protivrečnost sa samom sobom, jer je primorana da tvrdi da je i svaki vid apstinencije takođe neka vrsta angažovanja. Očigledno je, dakle, da je teorija o angažovanju književnosti plod jednog nesporazuma.

U teoriji o angažovanju književnosti neopravданo je proširen pojam književnosti. Ako književnost shvatimo kao jednu granu umetnosti, dakle kao umetničku transpoziciju stvarnosti, onda angažovanja književnosti može biti samo ona književnost koja je kao umetnost angažovana, otpriklice onako kao Kamiljeva Kuga. Ako, međutim, neki poznati književnik održi govor ili napravi novinski članac o nekom političkom problemu, izloži svoj stav o njemu ili čak i odreden politički program neke postojeće ili potencijalne političke stranke, onda je taj njegov akt očigledno neko angažovanje, ali političko angažovanje, ne književno. Takvo angažovanje, duduše, može da bude vrlo efikasno, često mnogo više prava kasnije od njegove književnika, nego o njegovoj književnosti. Ali ako je teorija o angažovanju književnosti plod jednog nesporazuma, kao što sam to

knjževnosti i postalo politički rad. Takva uloga književnika, kao čoveka je za svaku pohvalu, ali ta uloga nije književno angažovanje. Kao u slučaju drugih ljudi, na primer, lekara ili agronoma, koji su osim i izvan svoje medicinske i poljoprivredne aktivnosti, još i politički aktivni, tako i književnik nije samo književnik, nego i politički radnik (ukoliko to jeste). I kao što bi za rad nekog lekara ili agronoma, koji je i politički aktivni, bilo besmisleno reći da je to angažovanje medicina, odnosno angažovanje poljoprivrede, tako bi isto i za rad politički aktivnog književnika bilo nepravedno reći da je to angažovanje književnost. Medicina je nesumnjivo angažovanje delatnost, ali kao medicina, dakle kao lečenje bolesnika, a ne zato što bi lekari bili politički aktivisti. U teoriji o angažovanju književnosti, dakle, pojam književnosti proširen je na političku delatnost književnika. Stoga bi se sa mnogo više prava moglo govoriti o političkoj angažovanosti književnika, nego o naziv za nemoć pisca da u društву išta izmeni.

Ali ako je teorija o angažovanju književnosti plod jednog nesporazuma, kao što sam to

PRIČE O ČOVEKOVOM USAMLJENOSTI

(Aleksandar Tišma: »Krivice«, Matica srpska, Novi Sad, 1961)

I ono meni kaže: bilo sam oko sive do komande koja me pretvori u teme, oko na tvome temenu, na travi tvoga vrata.

Tad neko velik i oštar kao glas opet naredi: prazno.

Vojnička ličnost povlači se u sebe, gubi sve ljudsko primajući oznake ubiljačkog pribora i uniforme. Vojnička profesija degradira čoveka do obezglavljenog automata. Poslednja etapa ovog otudivanja čoveka jeste okamenjivanje u vojničke spomenike i krajputaše: ima nečeg burleskog i iskonsko tragičnog u poslednjem kolu u koju se hvaljuju okamenjeni vojnici vaskršavajući sve svoje ljudske želje i gladne snove.

Pesnički gradi svoje metafore od revizija vojničke profesije, materijalizuje ih do krajnjih mera i granica. Tim putem se postiže najstroža usklađenosť sa držajem i obliku. Tako izgrađena metafora nosi sve veće poznate odlike ovog pesnika. Ipak, struktura metafore nije potpuno ujednačena, nije jednoljčna, metafora se koleba i povija za predmet inspiracije, ona ne niče iz materijalne vizije predmeta po jednom strogo određenom principu i sistemu. U svakom slučaju ona je najčešće sačuvana u nekoj pojmu vojničke majke: ona je istovremeno majka i mačeha. Ona na razbojnicu traži jedinca sina bez obzira na to koliko je on, taj pali jedinac, ucvele drugih vojničkih majki ubijajući vojničine kakav je i on sam. Tako se uzajamni odnos ljubavi i oguljalosti uzdiže do metafizičkog prokletstva, koje ne može a da ne zazuvi kao diskretna osuda rata, najpoetskija medu poetiskim, najdiskretnija koju pesnici poznaće i o koju se nijednom nije ogrešio u ovoj zbirici.

Zoran GLUŠČEVIĆ

Knjiga pripovedaka o čovekovoj samoci, o čovečkim samocama stalnim i neizgubljivim, i o onim drugim isto tako neprijatnim koje se mogu prividno i privremeno prekinuti i prekratiti da bi kasnije, kada se prvi učinci slegnu i iluzije počnu da nestaju, bile još drastičnije i još neprijatnije. Jer, ti prekidi čovekove samoce samo su tu da čoveka opomenu koliko je sam, daleko od ljudi koji su isto tako usamljeni i osamljeni i koji svojim prisustvom na sve to još više podsećaju. Po neki put u tome svetu u kome postoje čovek i drugi, ti drugi se javljaju kao mračne, nesalomljive sile koje se čovekom životom igraju i koje njegovom sudbinom upravljaju. Tako bi, odprilično, bio opisan u nekoliko reči svet koji u „Krivicama“ otkriva Aleksandar Tišma. A da taj svet nije nešto izuzetno i usamljeno mogu da pokažu i neke druge okolnosti. Vreme zbivanja sem u dve tri priče nije naglašeno, место događanja nije ni jedan put pomenu, ličnosti u najvećem broju slučajeva i nemaju imena. Lice je jedno — čovek sam sa sobom i pred sobom. Ono što se menja to su situacije.

Sa razvijenim smislim za psihološku analizu, sa sposobnošću da uoči onu interesantnu pojedinost koja poput Prustove „Mađadlene“ pomaže da oživi čitatelj jedan, nepovratno iščezao a ipak prisutan svet, svet pomalo izvitoperen i izmenjen sećanjem i iskustvima, Tišma saopštava neka ne naročito utešna i u pričnoj meri nevesela iskustva i saznanja. Pisac ove knjige najviše interesuje čovekov unutrašnji svet, ona zbivanja i treperenja jedva primetna, one melodije koje se ne čuju i zbog toga su drage, sve ono često nedostupno ljudskom saznanju što određuje čovekovo delovanje i ljudske živote i što je razlog

Nastavak na 4. strani

Predrag PROTIC

PESNIK U ŽIVIŽI ŽIVLJENJA

(Žak Prever: »Sena dolazi u Pariz«, »Bagdala«, Kruševac, 1961)

Ima nešto radosno u činjenici da jedan naš do juče gotovo neznan izdavač, redakcija lista „Bagdala“ iz Kruševca (urednici B. L. Lazarević i Dobri Dimitrijević) stremi objavljivanju takih izdanja prevedene poezije kojima bi se i naše poznatije izdavačke kuće mogele da ponose. I sasvim je pouzdano znati da je angažovanost intenzivnog rasta na području bitno kulturne i literarne a ne prosvetarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-sejista) i te kako mnogo i vidno zadužio našu čitalačku publiku i predstavarske akcije to što se „Bagdala“, u unutrašnjosti Srbije i, verovatno, uz oskudnu finansijsku sredstva latila, prvo objavljivanja knjige poezije Šen Džon-Persa i, sada, zbirke pesama Žaka Prevera „Sena dolazi u Pariz“. Kažimo za sada samo toliko da visok kvalitet prevoda poezije ovih pesnika garantuje to što je prevodila Nikola Trajković koji je poslednjih godina svojim prevodima savremenih francuskih pesnika (i nekih e-se

Reperoarske nelogičnosti

SCENA IZ KOMADA »KVADRATURA KRUGA«

Cetiri nova komada koji su tokom aprila prikazani u Ateljeu 212 (V. Katajev: **Kvadratura kruga** i D. Popović: **Strah**) i Savremenom pozorištu (M. Gorki: **Vasa Železova** i Z. Živulović: **Optužena komedija**) nagone nas da se upitamo o repertoarskoj politici ovih pozorišnih kuća. Dok za prikazivanje domaćih dela postoje neki opravdani razlozi (proslava nacionalnog jubileja ili davanje podstrek jednom novom dramskom žanru), kad su u pitanju Vasa Železova ili Kvadratura kruga čovek ne-ma dovoljno mašte da u naknadnim spekulacijama opravda takve repertoarske devijacije. Jer teško je, pretpostaviti da su umetnička rukovodstva verovala da će prikazivanjem ovih demodiranih starinskih komada ostvariti one umetničke (eksperimentalne!) ciljeve zbog kojih su svojevremeno osnovana njihova pozorišta. U nedostatku boljeg odgovora, ostaje nam da ove repertoarske nedoslednosti tretiramo bilo kao slučajan promašaj bilo kao svestan pokret ka onome što uprave Ateljea 212 i Savremenog pozorišta smatraju komercijalnim pozorištem.

* * *

KVADRATURA KRUGA. **Kvadratura kruga** Valentine Katajeve, koju je naša publike upoznala davno pre rata, privlači danas jedino pažnju Istorica drame, koji je svrstavao u ono nekoliko uspelih sovjetskih komedija napisanih posle revolucije. **U Kvadraturi kruga** Katajev slika sa humorom bračnu istoriju dva studentska para, koji su, živeći u zajedničkoj sobi, dospeli u ozbiljne sukobe (negde u pozadini zbijanja naslučujemo, takođe, i neodreden autorov pokret ka slikanju lirske osnovenog konflikta suprotno nastrojenih ljudskih naravi); međutim, iako je ova priča Valentina Katajeve još uveren aktuelna, ona malo šta kazuje današnjem gledaocu, koji se nadmoćno odnosi prema njenoj starinskoj (farsičnoj) strukturi i ironično konstatiše da se u jednom tipično proleterskom miljeu razvijaju odnosi očigledno pozajmljeni iz nekog buržoaskog entjerijera.

Stekli smo utisak da reditelj Bojan Stupica nije uložio dovoljno

napora u spremanje ove predstave. Gluma je, na primer, bila vrlo neuvedena. Dok su neki glumci (Olja Grastić, Branika Petrić i Milutin Butković) stvorili zanimljive i dobro individualizirane likove, dote su neki drugi umetnici (Taško Načić i Danilo Stojković) preterano ponavljali izvesne forsirane geste ili govorne intonacije i stvarali nezgrapne karikature, lišene svake tananje unutrašnje ravnoteže. Dodajmo da je reditelj sasvim zanemario lirske boje ove komedije, i da se uglavnom posvetio brilljantnom oživljavanju nekoliko komičnih scena, i akcentovanju verbalnih duhovitosti, koje mogu da imaju i savremeni prizvuk.

Kvadratura kruga igrana je u odličnom prevodu Vuka Dragovića.

STRAH. Čitalačka publika i kritika zapazili su pre izvesnog vremena roman Dragoslava Popovića **Strah**; u istomenoj dramatizaciji ovog romana, koju je prikazao Atelje 212, Popović nas u početnim scenama upoznaje sa jednim deklasiranim čovekom, koji je za vreme rata denuncirao nekog patriota, u nađi da će tako rešiti svoje osnovne egzistencijalne probleme. U daljem toku komada, pisac se ograničava na stvaranje velikog broja scenskih slika (uglavnom lještenih svake psihološke ili neke druge dubine) i nastoji da naturalistički verno ilustruje nekoliko osnovnih psiholoških, socijalnih i fizičkih deformacija bizarnе ljenosti, koja se nalazi u središtu zbijanja. Autor, na taj način, prilično precizno određuje konture glavnog junaka, ali u isto vreme propušta da pažljivo uobičai druge ljenosti i odnose, da ubeđljivije nagovesti atmosferu i obvezbi prirodnu evoluciju komada (u stvari, Popović postupa nevešt sa ovim elementima: on, na primer, pribegava sentimentalnom i apsolutno nepripravljenom preokretu u duši protagonistu da bi razrešio svoju dramu, a atmosferu obrazuje mehaničkim evociranjem sirovih životnih detalja iz vremena okupacije). Popovićev komad predstavlja, dakle, sasvim nezrelo početničko dramsko delo.

Zoran Ristanović pojavio se u ovoj predstavi kao reditelj i tumač naslovne uloge; Ristanović je naglasio neku demonsku suštinu glavnog junaka i sugerirao da je junakova ljenost prvenstveno determinisana okolnostima koje ne ulaze u racionalni seru; u ulozi reditelja, Ristanović je bezuspešno nastojao da obrazuje kompleksnu pozadinu zbijanja pomoću filmskih projekcija i ekspresionistički stilizovanog dekorata. Dodajmo, najzad, da ukupni rezultat Ristanovićevih napora nije bitno izlazio iz okvira jednog malo uspeliog amaterskog ostvarenja.

VASA ŽELEZNOVA. Iako Vasa Železova potiče iz gorčine humanog i ozlobljenog srca Maksimova, u njoj se ne rasplasava, kao ni u drugim prošćenim pozorišnim komadima ovog velikog pisca, ona jedinstvena je učinkovitost i vizija prošlosti. Zvučne boje talijanskog sunčanog podneblja, smenjuju realizam flamanske renesanse, da bi se samo nekoliko koraka daleje divili virtuozen rafiniranom potezima pera, na prozračnom akvarelu englesa Boningtona, od koga nas deli vek i po.

U ovakvo dobro i bogatom izboru, ne samo lepih već i slikarski vrednih dela, teško je dati prednost jednoj slici nad drugom. Svaka izložena kompozicija nosi svoju sopstvenu vrednost, gotovo uvek tipičnu za autora i karakterističnu za školu koju predstavlja. Palma Veliko slikar religioznih kompozicija čuveni portretista, prikazan nam je sa dva svoja rada: velikom, u crtežu nešto slabijom kompozicijom „Sv. porodica sa kćerom, sv. Katarinom i sv. Jovanom“ u koloritu koj je ne može biti karakterističnije za njegovu sliku. Kanaletova veduta jednog kanaleta i rafaelovskim portretom, u tamnoj gami „Čovek u crnom“. Veronezova „Europa“, mitološka kompozicija ovog velikog kolorista i dekoratora mlađe škole, odlikuje se tipičnim osobinama tu vrstu njegovih dela: životnom radošću, kitnjastim kosti-

neku dubinsku psihološku dimenziju, ali nisu umeli da glumice odlučnije izvedu iz zatvorenenog kola tačno naznačenih doslovnih scenskih radnji. Glumci su, uглавnom, upotrebljavali dva postupka: jedni su (Olja Grastić i Pavle Bogatićević, na primer) stvarali uspaliherne i pomalo kariširane likove, dok su drugi (prvenstveno Ljiljana Krstić) maksimalno uproščavali geste i mimo i tako ostvarivali efekt uzdržane snage.

Rediteljima se naročito mora zameriti što nisu brižljivije oblikovali konvencionalnu stranu predstave (navedimo da predstava nije imala plastičnu atmosferu i potrebu dramsku zgusnutost).

Dramu Maksima Gorkog preveo je Kiril Taranovski.

OPTUŽENA KOMEDIJA. Ako posle prve scene **Optužena komedija** pokušamo da odredimo svoj odnos prema ovom komadu, zaključićemo s dosta prava da piše satirična aktualnost: smelost nemaju pandana u posleratnoj jugoslovenskoj dramskoj literaturi. U svom komadu, autor iznosi zlehduru istoriju neko domaću komediju i sarkastično komentariše negativne strane naših savremenika, šireći tako na konkretnu način oblast u kojoj se prostire savremena domaća satira. Ali posle izvesnog vremena blagonačlan gledalački nastavak i dobro saradivao sa glumcima; od glumaca, treba izdvojiti Anku Urbanić i Ljubomira Didića, koji su stvorili dve sočne i neodoljivo komične scenske karikature.

Reditelj Aleksandar Ognjanović i glumački ansambl Savremenog pozorišta realizovali su Živulovićevu komediju sa potrebnom lakoćom i živošću; osim toga, reditelj je na sve način oblikovao vizuelnu stranu predstave i dobro saradivao sa glumcima; od glumaca, treba izdvojiti Anku Urbanić i Ljubomira Didića, koji su stvorili dve sočne i neodoljivo komične scenske karikature.

Vladimir STAMENKOVIC

LIKOVNA UMETNOST

IZLOŽBA IZABRANIH DELA iz zbirke Belog dvora

ALBREHT ALTDORFER: VAVEDENJE

mima i bogatstvom živih boja. Kanaletova veduta jednog kanaleta u Veneciji, svojom obradom svetlosti predstavlja pravo remek delo.

Posebno interesovanje zaslužuje i „Vavedenje“ Altdorfera, koji je inače poznat po malom formatu, mikroskopskim figura-

ma i finoj izradi, zbog čega je vrlo blizak „minijaturistima“ ratiborske škole. Snažne, zdrave figure, koje podsećaju na njegove nemačke sugradane, kojima je predstavio likove iz „Vavedenja“ i beličasto-ružičasti, svetli tonovi ove slike, čine izuzetak

SUSRETI

BAKU

grad s deset centara

Mirvariđ Diljbazi kaže: »Sad si kao umorna duša, nikuda ti se ne žuri, sad si kao pesnik uzbudeno i teško diše po buri. Sad ogledaš svetlost s obale, sad se izgubiš u mraku, sad si pod ogromom zore, sad se sjajem ogreće Baku.«

S obale sam pošla jednom od ulica u zlatnoj noćnoj košulji punoj ogljica, dijadema i osvetljenih srdaca, — jer ti izloži zbijaju ka da su bili prozori na srcu grada i pokazivali od čega on živi, o čemu sanja, kako se odeva, čita. Iz njih sam saznaš da je Azerbejdžanac prevode klasičnu i savremenu literaturu, da su njihovi pisi prevedeni na ruski; da je i poneki naš književnik, u ruskom prevodu, došao do Kaspijskog mora.«

Ulični bljesak i titranje reklama bili su sve gušći. U zastakljivim ormančicama, sličnim okvirima starinskih zidnih časovnika, bljesmule bi plakate. Malo dalje oživoće je na skveru, između običnih kuća od opeke, natir mort u kućici načinjenoj od samih praznih rukom kakovog bujnjog impresioniste pege boja su igrale u menjale mesto, kao u ustalasaloj vodi; ali kad sam prišla bliže, bio je to klasični natir mort, ili obično rečeno, malo stakleni dvorac pun južnog voća i povrća sredenog, kao na planinama starih majstora. Bilo mi je čisto žao kad bi prodavac načeo koju kupu mandarina i pomorandi, kad bi okrnjio koju evenku banana.

Sutradan, na dnevnoj svetlosti, nisam mogla pronaći svoju ulicu u zlatnoj košulji, ali sam natrapala na muzej posvećen Nizamiju, velikom pesniku XII veka. Njegova dela ilustrovana su u skupocenim istočnjačkim čilimima, mnogo življih boja nego što su francuski gobleni. Ne bi li taj muzej pomisliši sam, sa divnim, zelenim skverom i spomenikom Nizamijevim, mogao biti jedan centar Bakua. Tu se svaki

Nastavak na 8. strani

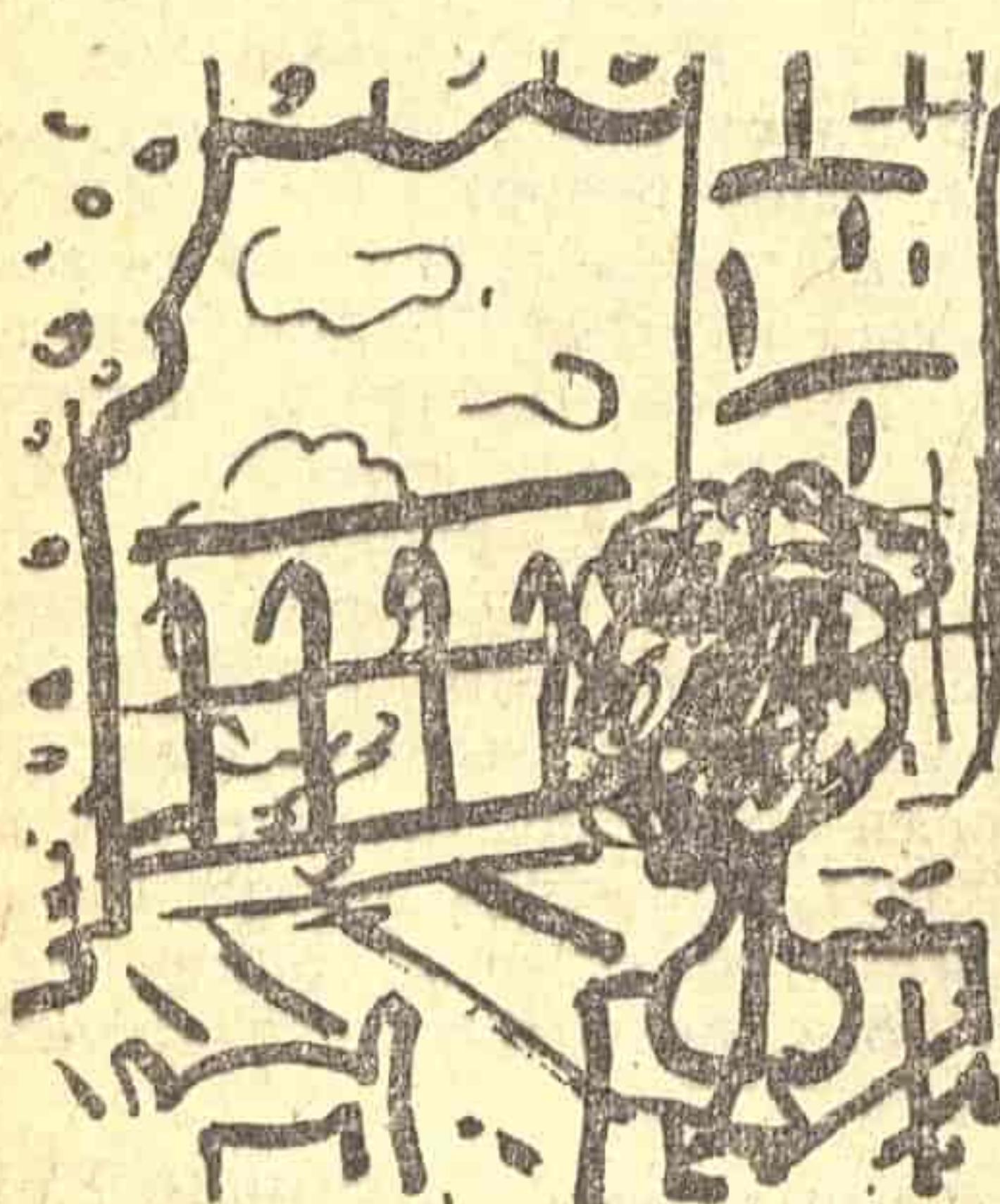
Priče o usamljenosti

Nastavak sa 3. strane

interesovanjem od početka do kraja ipak je neuvedena po tempu, razvijuća i bez prave poente. Njoj, nasuprot **Bdenje, Vatrometi, Prekratene sameće, a naročito Saučesništvo i Samog sebe**, predstavljaju skladno uobličene kratke priče u kojima je svaka reč na svome mestu, u kojima je sve odmereno i ništa nije suvišno. Psihološko stanje ili osećanje koje Tišma nastoji da predstavi u tim pričama izvršno je rasvetljeno. Za ideal dobri priči rečeno je da u njima treba da je rečima tesno a mislima i osećanjima široko. Neke od ovih priča kao da su tu da potvrde svu mudrost i svu ispravnost ovakvog stava.

Tišma poseđuje jednu loputu sposobnost koja nije svima data: da oživi staru, zaboravljenu reč, da reči, koja je bila pored nas, da svežinu, novu boju i, poneki put, novi smisao da nas ona iznenađi svojom lepotom i izuzetnošću. Uz tu vulinu ide i jedna druga: Tišmu nuka da ne zanese reč da se igra njome, da uživa u njoj, da je zloupotrebljava. Pisac ove knjige samo koristi bogatstvo naseg jezika, on nema nameru ni da ga obogaćuje novim rečima niti da stvara nove spregove. To je možda najbolji način da se jezik stvarno bogati i da bude jedan od najvećih kvaliteta svake dobre proze.

Fredrag PROTIC

vredan pažnje u njegovom slikarskom delu.

Anonimni autor „Skidanja sa krsta“ i „Iskušenja sv. Antonija“ vrlo su bliski krugu Van Aja i Boša. Prvi po konstrukciji kompozicije, stilu, karakteru oblika, brizljivoj izradi detalja, po fizionomijama specifičnim za Flamance toga vremena i po vazdušnoj perspektivi pozadine. Drugi, po fantastičnoj viziji simultanih prizora demonske igre monstruma i nakaznih bića.

Pažnju privlači i portret „Coven sa flautom“ koji se odlikuje mirkim koloritom, produženom studijom i robustnošću koja ne odgovara odubljovljenom realizmu Rembrantovih tipova. Zato, iako se ova slika pripisuje Rembrantu, ona možda pripada nekom njegovom učeniku ili majstoru bliskom njezinoj radionicici.

Izlöžba svakako dominira tri izvanredne slike Pusena, naročito interesante po konstrukciji i gradu pejsaža, u koji su radi oživljavanja uklapljeni antičke ruševine i figure. Najbolja od ove tri kompozicije, bez sumnje je „Predeo sa tri monaha“ kod koje je dramatičnost pejsaža naglašena još i kontrastom između plavih tonova neba i prirode držane u tamnoj gumi velikih zelenih i plavih površina između kojih probijaju partie sivog i ponegdje toplog prvorazrednog dela, značajna je, jer daje tačnu predstavu o njegovim kompozicionim i kolorističkim rešenjima u figuralnim kompozicijama.

Fromanten iznenaduje svojom slikom „Predeo iz Alžira“. Pastoznom fakturom ove slike on se približio postupku modernih slikara. To je utoliko interesantan, jer je u svojoj knjizi „Stari majstori“ bio jedan od najavtrenijih pobornika stare holanske fakture, dokazujući neunesnost slikanja pastom, kojim se baš ovde služi. Vanja KRAUT

KNJIŽEVNE NOVINE

ZA JEDNOG NAŠEG BUDUĆEG TOLSTOJA

Vlatko PAVLETIĆ

O nerodnooslobodilačkoj borbi mnogo je pisano iz najrazličitijih aspekata. Osim mnoštva članka i publističkog karaktera i žurnalističkih efemernih reportaža, osim u doslovnom smislu riječi bezbrojnih prigodnih govora i evokacija, svakodnevno nam je na dohvat ruke povelička polica do vrha natprana knjiga koju je sadržaj na ovaj ili onaj način vezan za NOB-u. Najviše ima, dakako, napisu zanimljivih samo kao kvantitet detaljističkih argumenata i primjera koji treba da postuže za obuhvatnije sintetičke zahvate i analize — svejedno da li s umjetničkim ili naučnim pretenzijama.

Citatući, naime, pod različitim naslovima o istim dogadajima i o istim dogadajima različita svoje dočarstva ne možemo se osteti utisku, da će tek neki naš budući Tolstoj, ako se takav ikada roditi, od svega toga obilje izdvojiti samo mali, ali impresivni dio kako bi u širokom znamenu ne samo naslikao fresku prošlih zbivanja i bitaka, nego i otkrio njihovu suštinsku, bitni smisao u obliku dalekosežne vizije oplođene prošlošću, ali okrenute budućnosti.

Ne želim time obezvrijediti do sadašnja literarna ostvarenja koja niko nisu beznačajna, ali isto tako nemoguće je previdjeti i zaobići svu onu gradu što u sirovom stanju, još uvek netran sponirana i literarno neiskorištena leži na dohvat svima i — nikome, održavajući se tek kao usmena legenda, priča, anegdoti, zapis, reportaža, dokument ili čak suhoparni izvještaj i gola činjenica potkrijepljena brojkama, a koja nas ipak i sada pri naknadnom i ponovljenom slušanju i čitanju uzbuduje i dira životnom istinitošću kakvu nalažimo tek u rijetkim književnim djelima.

Možda o značajnim dogadajima kakav bijaše naš narodnooslobodilački rat sudionici potresnije svjedoče kad iznose činjenice nego kad ih komentiraju i stiliziraju. Posve je normalno što oni, i ne samo oni nego čak i generacija što dolazi neposredno za njima, govoreći o dogadajima više pažnje posvećuju vanjskim znacima prepoznavanja nego skrivenoj suštini. Kao da im je više stalo do trenutačnog praktičnog efekta nego da pronalaženja duble istine i adekvatnog oblika za transpoziciju iskustva i zapažanja. Tako se radala retorička poezija i crno-bijela apologija herojstva shvaćenog pričično jednostrano, a samo izuzetno — u vrlo rijetkim trenucima istinskog nadahnucu — ostvarene su sinteze (umjetničke prije svega, ali i naučne!) općega iskustva.

O epohalnim djelima rijetko budu odmah napisana — epohalna djela.

Najprije se u pravilu nagomilava kvantiteta pojedinačnih svjeđačanstava, za koja njihovi pamtioci (da tako kažem) smatraju da su izuzetno značajna, premda to uvek i nisu, a ponekad i kad jesu, značajna su samo u ograničenim prostornim i vremenskim okvirima, dok je još važno da li je neka bitka na primer otvorela kod usamljene kuće na raskrsču ili nešto dalje, na drugoj strani potoka. Učesnici bitke čini se vrijednijim dužih raspravljanja svakog razlaganja ili eventualno nepodudara u sjećanjima pojedinaca o takvim i drugim sličnim detaljima, međutim, za one koji će naknadno tražiti i nalaziti uopće ni smisao ne samo te jedne bitke, nego svih bitaka u toku našeg narodnooslobodilačkog borbe, da kade, nešto zaista značajno u smislu i općenitijem smislu, bit će važnije da im neki budući naš Tolstoj pokaže i sugestivno prikaže odakle moralne i fizičke snage borcima, da nakon svih napora, na domaćem stacioniranog, odmorenog, dobro opskrbljenog i brojčano nadmoćnog nepristupljiva izvrši i posljednji pobednosni juriš bitke koja je započela svagdje i vodila se posvuda, da bi završila u isto vrijeme i s jedinstvenim zajedničkim rezultatom. (Sto pojedini učesnici o pojedinostima iznose različite činjenice tumači se upravo njihovom potpunom zaokupljenosti dogadajima na ograničenom sekstu djejanja; oni različito evo ciraju uspomene na nekoliko od-

barem djelomično — inicirao doživljajno područje i gradu za literaturu posvećenu tematiki narodnooslobodilačke borbe, bez ikakvih pretencija da biram posebno značajne i izuzetne. U ovom slučaju i nije potrebno zaustavljati se na izuzecima i raritetima, nego na onome što bismo mogli nazvati posebno izražajnim i tipičnim, što je, dakle, sačinjavalo svakodnevnu stvarnost teških i slavnih dana NOB-e.

Dokumenti i fotografije iz tog vremena djeluju jezovitije nego košmarske slike strašnih snova i vizija pakla. Ljudi prolaze pogutnih glava okupiranim ulicama grada kojima odjekuju pruske čizme i Lili Marlen, a vjetar u visini prvih katova kuća njija ukručena tijela rođenika obješenih o stupove svjetiljaka. Ili ona stravična atmosfera fotografije jednog sajamnog dana u Kraljevu u jesen 1941., na kojoj se u pozadini nazire vreva sakupljenog naroda koji je prisiljen da trguje da bi živio, ali ne može ipak ostati ravnodušan prema sablasnim niskim vješališima na kojima vise dva čovjeka zgrčenih ruku opuštenih niti tijelo u čudnoj ratobornoj pozici, dok u desnom uglu na najvišem zabatu kuće strši transparent na kome piše njemačkim jezikom: „Pobjeda sa Evropom, pobjeda za Evropu“. Kad u bliskom susjedstvu s tim otkriveno ugojena lica Nijemaca fotografiranih kraj gomila strijeljanih rodoljuba ili jednog njemačkog oficira kako zabavlja kolege udarajući čizmom izmazeno opruženo tijelo nepoznatog čovjeka, vjerovatno seljaka u dvo-

Nastavak na 7. strani

nitu pred njegovom vlastitom očigledno siromašnom kućicom moramo poželjiti što toj Evropi koja je Nijemcima brzo zaboravila i oprostila kako su i na koji način oni za nju — a protiv nje! — ratovali, kažem, moramo poželjiti što toj Evropi još uvjek ne možemo ponuditi umjetnički sugestivni prikaz strahota koja su vršili poslušni automati snabdjeveni dirljivim pismima zaručnika i sentimentalnim fotografijama vlastitih obitelji, jer nemamo još uvjek literarnu zgusnutu iskustva trpru poput onih najboljih Andrićevih stranica o turškim zulimuma, o otimanju naše djece i o nabijanju na kolac. Kako bi samo potresno morao djelovati npr. ovaj detalj o tome koje je sačuvan autentični dokument, da je ukljen u neku veću proznu cijelinu, u kojoj bi naše emocije bile vezane za sudbine konkretnih ličnosti o kojima bismo znali više nego samo njihovo ime, njihovu uniformu, njihov broj zabilježen rukom kruničara 30. novembra 1941:

„Nijemci su krenuli iz Mačkata u 7. U Čajetini su bili u 7.30. Naši (tj. partizani) postavili slave straže i nemački tenkovi ih zatekli u kafani. Mnogo je izginulo. Neki pogebli kroz prozor. Jeziva slika na Palisadu kad su našli nemački tenkovi — oko 60 teških ranjnika izmijelo po livadi, onako bez nogu i ruku. Nemci su ih tenkovima gazili.“

Slikama okupatorskih nedjela pridružuju se bezbrojna i još stražnja svedočanstva o zločinima domaćih kvislinga. Neko od njih graniče se s mogućim označavajući vjerojatno najdublji pad ljudskoga u čovjeku i na veću moguće povamprije padočkih i životinjskih nagona za ubijanjem. Nemoguće je, i uvjek će biti nemoguće, bez mučnine gledati fotografiju četnika što je čučnuo nad preklonom žrtvom — ne blaščetom, vec dajom ili pak zabilježene fragmentarno, bez ikakve stilističke intervencije, u ritmu samih događaja. Vjerojatno zbog te ogoljenosti, što zapravo znači — zbog neposrednosti i nespantanosti ikakvom verbalističkim balastom, one djeluju i danas, premda nisu osmisljene u umjetničkoj strukturi dalekosežnog značenja niti su sastavni dio neke cje lovitije vizije ili prikaza. Tako su i ove na koje će ovom prigodom podsjetiti, kako bih —

DUSAN RISTIĆ: CRTEZ

čovjekom, svojim susjedom! — čiju krv halapljivo liže s vrha dugog noža. Ili onu grupu ustaša golih do pojasa i kravih ruku što stojeći na hrpi preklanih tjelesa zauzimaju najprikladniji raspored u obliku piramidalne pozicije pred objektivom kamere.

Objektivne su riječima fiksirane mnoge činjenice kojima ne mogu ne vjerovati i oni koji bi najradije zanijekali da su takvi zločini bili mogući, ali ni jedan pisac još nije uspio prikazati kompletну tipičnu galeriju ljestvosti približivši nam je prethodno s njihove najintimirne strane; prikazati nam najprije njihove historije ispunjene svakodnevnim događajima i njihove dramatske prelome trenutke kada postaju zločinci, i zašto postaju zločinci, dok drugi u isto vrijeme prerastaju u heroje u svom suprotstavljanju zločinima i borbi za slobodu i za dostojanstvo čovjeka. Ovako zastajemo zapršeni pred situacijama kojima ne znamo naći imena, čitamo i pitamo se ne očekujući da ćemo naći odgovor u samome dokumentu:

„Dolazili su seljaci noću, s fejnerima i motikama, i zakopavali žrtve. Među njima su se pojavljivali zločinci. Jedan je od njih uhvaćen, Tomo Janković iz Kraljeva, starac od preko 70 godina. Priznaje da je polunutljiv ljude ubijao udarcima krampa po glavi. Poluživi su sarhanjivani. Nastavak na 7. strani

FRANSIS PONŽ

Francuski pesnik Francis Ponž (koji je ovih dana boravio u Beogradu) rođen je 1889. godine. Objavio je više zbirki pesama, od kojih je najpoznatija zbirka »Partie pris des choses« 1942.

Ponž je stvorio čitavu revoluciju u savremenoj poeziji raskidajući sa tradicijom subjektivne, sentimentalne i metafizičke poezije, pa čak i sa »poetskim osećanjem«. Ali okrećući leda poeziji, on ju je tek našao: oslobođavajući se stare, on je našao novu poeziju stvarnog sveta, našeg svakidanje života.

Ponžove poeme ukazuju nam se kao opis »posteočih« stvari ili bića: elemenata (voda), sirovih predmeta (šljunak, drvo, cvet, voće), izrađenih predmeta (vrata, orman, cigareta, hleb), životinja (puž, leptir, lasta), i mnogo ređih ljudskih bića. Opis veoma detaljan, namereno prozračan koji pokušava da stvari predmete razgovora, koji će biti ravnim samim stvarima. Jer poezija je za Ponža vežba koja se sastoji u tome da otkrije razloge »izazivanja« koje stvari bude u čovjeku.

Ti opisi ne liče ni na opise naučnika (entomologa), kao ni na opise pisaca naturalista; to su opisi fenomenologa. Oni se sastoje iz čuđenja predstvarima, »stavljanja izmedu paranteza pa bilo da je predmet tog čuđenja opis stvari ili, ovo naročito, opis njihovih korisnih funkcija. Ponž opisuje predmete u koliko oni otkrivaju način bitisanja: svaki predmet (puž, pomaranča itd.) pokazuje izvestan način i daje primer koji je jedinstven na svetu. Tako nam se i najprije stvari pojave potpuno neobične i tajanstvene; ali u isto vreme, prečutno upoređene sa načinom postojanja čoveka, one su ogledalo u kome se ogleda naša lična mogućnost.

Ta originalna koncepcija objašnjava uspeh i uticaj Ponža, naročito na mladu generaciju; pa ne samo na pesnike, već i na romansiere. Tako su Rob-Grijie i predstavnici »novog romana« privlačili osnovne misli Ponža. Već se mnogi i ugledaju na njega. Tako je Žak Bros na primer, objavio čitavu seriju opisa sličnih Ponžovim, u knjizi pod imenom »Red Stvari« (L'Ordre des Choses).

Laste ili „u stilu lasta“ (kruženja)

Svaka lasta neumorno se zaleće — i nepogrešno to izvodi — prema svojoj vrsti leta, u ispisivanje nebeskog sveta.

O ti oštros pero, umočeno u crno-plavo maštalo, ispisuješ se brzo!

Tvoj trag ne ostaje...

Osim u pamćenju uspomene na plahoviti zlet, na jednu čudnu poemu.

Sa povraccima oštih zaokreta, o vi čiode za kosu, brzog klizanja na krilima, sve većeg ubrzanja, ponovnih zaleta, plove ajkulu.

Ah! znam je napamet, tu poemu neobičnu! i neću joj ostavljati više brigu da se izrazi.

Evo reči, potrebno je da ih kažem.

(Brzo, i usput gutajući reči.)

Lasta: izvrsna reč: mnogo bolja nego ono lastavice — stavačica, potvesno odobačeno.

Lastavica, lastatativica: lasta, na horizontu, vraća se, plivajući na ledima, u slobodnom stilu.

Zgranuta — tavica: gomjena-goniteljka, beži loveći uz oštре krike.

Sramežljiva strelo (vrhu bez ručice) — ali u toliko više brza i nezagađljiva — ti treperiš sreću; zmrška krilima.

Nevešta, sa ivice krova, sa žice, upuštajući se u prazno, ti odlećeš, brzo!

Kao da okolišis umesto da padaš,

(baš kao ova rečenica).

Zatim, — ne zamjeravajući gnezdo, pod gredom krova, odakle se čuje pijukanje: izglađenela porodica malih reči sa krpunim glavicama, razjapljivenih kljunova, nadahnuta jednom strašću, neumerenim zahtevima —

Vračaš se na žicu, na kojoj staješ u gomilu. (Spokojno, u red.)

U red — na jasnoj pozadini — na domak naših očiju: u jedan red ili dva slobodno odletela, ah! pa šta to znači!

Njihovo beleženje himne? (To bi bilo suviše lako.)

Slovo njihovog zakona? (Ah! to bi bio i moj zakon!) *

Mnogobrojne na nebū — po redu ili po mestu — na ivici, za trenutak, evo ih poredanih.

Ali živu ih to brigu mori, da u jednom trenu sve odleću?

Sve, bezglavo, naglo odleće.

One su nepogrešive.

I svaki njihov zalet — ma koliko da je različit od njega — samo ih potvrđuje.

Ali niko ne može u to da veruje; i niko ih se i ne seća; i svaka se neumorno vežba u tome.

Svaka se izbezumjeno baca u prostor, i preleće, tako obeležavajući prostor, najlepši deo svog života.

Plamenci alkoholni, ep (ep) plamenci (plamenci: plamen i strela u isto vreme).

Plameni jezici, izdvojeni jedan od drugog, koji od svoje glavnine odlaze daleko — veoma brzo, i daleko, i udjeljivje nego strele —

Da li su upravljeni, izmutra, iz samih sebe?

Blagodareći tom malom žarištu — alkoholom i za većito — eto šta imaju oni? Ti plamenci.

Pomoći tog malog žarišta — duše i volje — šta imaju one, te laste?

Ili bolje, na razdaljini, prema vrsti?

Tim neobičnim trolejbusem-fantomom čas vesele, čas podbadame, na žicama? Ah, te laste!

Ma šta da su, plamenovi su, strele su koje osećamo bliskim nama; i gotovo kao da su delovi nas, da su mi.

One čine na nebu ono što mi ne znači da to činimo ne možemo ni da želimo; možemo to samo da zamislimo.

U isto vreme vitkije i kruće, one liče na naš duh, na našu želju po neki put.

I one su samo to; samo misli, samo naši pokreti, ali: pažnja!

Između životinja, one su te koje se najviše približavaju plamenu, streli.

One odlaze od nas i ne odlaze od nas: bez iluzija!

MAJSKA PANORAMA PESNIKA

Dušan RISTIĆ

Ako se hoće da se u nekoliko reči crta i obeleži ono što bismo nazvali sadašnjim trenutkom naše savremene poezije, mora se poći od nekoliko očiglednih istina. Pre svega, izvesno je da se nikada posle romantizma nije kod nas toliko pisalo, da se malo kad tako korektno a ne naročito darovito pisalo kao danas, da nikada u isti mah nije bilo toliko dobrih pesnika i toliko rđavih pesama, koliko ih ima u ovom trenutku. Kad ovo kažemo imamo na umu upravou poeziju sa kojom se sarećemo svakog dana u književnim listovima i časopisima i koja predstavlja srednju meru naše savremene poezije i može po mnogo čemu da bude za nju karakteristična. Ove činjenice treba primiti mirno, ni kao neko posebno priznanje, ni kao neku izuzetnu zamerku, već kao običnu konstataciju i nešto s čime treba biti načisto kada se povede reč o pesničkoj produkciji danas. Uostalom, u svakom sumarnom pregledu treba se zadovoljiti konstatacijom izvesnih činjenica, a analizu uzroka ostaviti za jedan drugi i drukčiji razgovor.

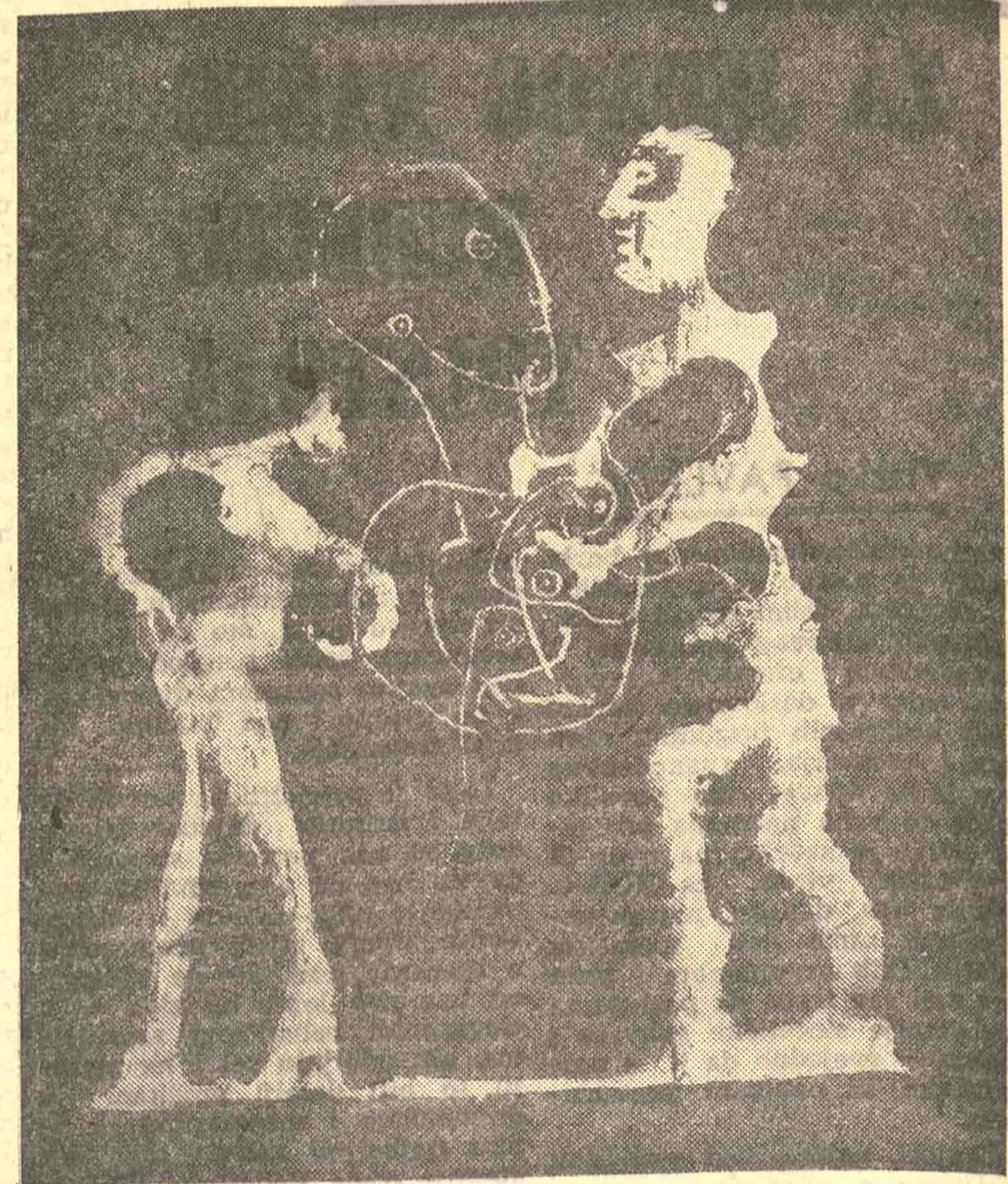
Ako bismo počeli da govorimo o vrlinama, ono što odmah moramo da podvučemo jeste izvanredna pismenost i spremnost, koja je, zašto kriti, po neki put i zloupotrebljena. Među pesmama koje (pretežno) pišu mladi ljudi nalazi se mnogo od modernog senzibilnosti, sreće se jedna mladalačka ustreljalost i uznenirenost pred pitanjima, koja život postavlja i na koja se traže odgovori, uvek i svuda pre nego što se ustanovi da pravih odgovora na ta pitanja nema. Ta uznenirenost i ustreljalost je znak nesumnjivo autentične uzbudjenosti. I ako je ta senzibilnost nešto što može da nas očara, duhovna radiozalost naših savremenih pesnika je nešto što mora da imponuje. Većina pesnika je uglavnom zainteresovana za svoje subjektivne probleme i okrenuta većim temama sa, razumljivo, nešto izmenjenim odnosom prema njima. Izlazak iz kruga subjektivnih preokupacija nije naročito česta pojava. Kada se iz tog kruga izide, pažnju privlače isto tako večne teme. Smisao življena, pokusaj da se nadu odgovori na pitanja »ko smo«, »odakle idemo« i »kuda smo se zapravo ustremili«. Metafizički problemi

najčešće se tretiraju konvencionalno i govor o njima nije uvek posledica autentičnog pesničkog nadahnutja. Ali, kada je pisanje posledica unutrašnje potrebe i izraz jednog neodoljivog unutrašnjeg podsticaja, ma o čemu govorili naši savremeni pesnici, to što govor može da zvuči krepko i snažno i da predstavlja pre zadovoljstvo nego muku duhu.

Kada se povede reč o nedostacima, koji su karakteristični za tu poeziju i koji su možda pretežniji od njih vrline, treba se zadržati najpre na preteranoj sklonosti ka metaforičkom govoru koji ne retko prerasta u metaforomaniju. Oko pravljenja poetskih slika uvek ima mnogo nesporazuma. One se najčešće prave od elemenata od kojih se ne mogu napraviti. Verbalizam i nešto prenaglašena deklarativenost su iskušenja kojima izvestan broj naših savremenih pesnika nije u stanju uvek da se sa uspehom odupre. Ima i igre reči radi nje same, pesničkog vica i nepoetskog blefa i, što je najzanimljivije, sve se to, često sreće u jednoj istoj pesmi, naporedno i usput sa autentičnim osećanjima i adekvatnim izrazom tih osećanja.

Nije mali broj imena koje na stranicama naših književnih listova i časopisa srednje prvi i poslednji put. Oni koji pišu pesme svakoga dana dolaze i odlaze. Ostaju samo pesnici koji su doista to i koji imaju šta da nam kažu. Možda je, za neke od pesnika koji su pred nama, ovaj trenutak početak ostanka. Možda je, za neke druge, samo prolazak putem kojim su mnogi pre njih prošli, i koji su, kako bi to Tomas Man rekao, »bili na pravom putu, ali ne i pravi za taj put«. Jednom je neko rekao da u podrumima Muzeja moderne umetnosti u Parizu ima mnogo više rđavih skulptura i slika koje nikada nisu ugledale svjetlost dana od onih po kojima je muzej postao ono što jeste. Ali, svako ima svoju priču. Bolje je preceniti rđavo no potceniti dobro. A budućnost uvek pokazuje, nepogrešivo, kako se svako putovanje u umetnosti završava.

Predrag PROTIC

CRTEZ

SKITI

Dolazimo iz dalekih krajina tuge
Iz tamnih dubina ničemo i rastemo
Iz nesna i nespokoja, iz nemira izranjamo
Idemo ogoljeni, željni, izravnjavljani
Idemo surovo potkradani od vremena
Idemo iz daljina, iz davnina.

Idemo da se komačno uspravimo
Mi otuđeni, razdeljeni, gaženi
Idemo da se tražimo i nademo
Hoćemo da kao mladi bik rikne jutro istinskog svitanja
Blesak sunca da nas pokriva, izmamljuje i hrani
Naš hod i naše iščekivanje.

Dolazimo da iskopamo nove reke ljubavi
Dolazimo da otkrijemo nova jezera života
Da pozdravimo svoje kolibe, livate, šume, reke
Da za sebe otmemu kišu, vetar, trave, drveće
Da sebi prisvojimo vatre, vode, zemlju, sunce.

Dolazimo iz dalekih krajina tame
Da sebi potčinimo svakidašnjost i tišinu
Ulagzimo u dan velikog prepoznavanja
Mi, od vremena dugo zaboravjeni
Mi, od života dugo zapostavljeni.

Iz sveta donjeg u svet gornji koračamo
Mi iz daljina, mi iz davnina, dolazimo
konačno. Bez želje da se vratimo
Dolazimo da trajemo i ostanemo, zauvek.
Dolazimo da izmirimo dugovanja s vremenom

Da sebi prisvojimo sve što nam dugo beše oteto
Kroz vrata vremena bez kucanja ulazimo
Dolazimo da budemo i trajemo, zauvek
Jednaki u životu, jednaki u umiranju,
Idemo iz daljina, iz davnina.

Mile BISKUPLJANIN

PODGORJE

Sve je tu zvuk vida
nebo koje gori
vatra koja peva
smola beloga tela
zvezdom zapaljena

sve je tu ime cveta
pogled divne dame
sveti bik na stolu
bez koga se ne piće
bez koga se pesma ne piše

sve je tu u znaku leta
i voda koja misli
i miris koji se plodi
i celija koja diše
i nedelja koja se budi

sve je tu jagnjilo reči
ljiljan zrela žita
vez pobožnih ptica
nad predelom ljubavi
uvek otključanim

Tadija POPOVIĆ

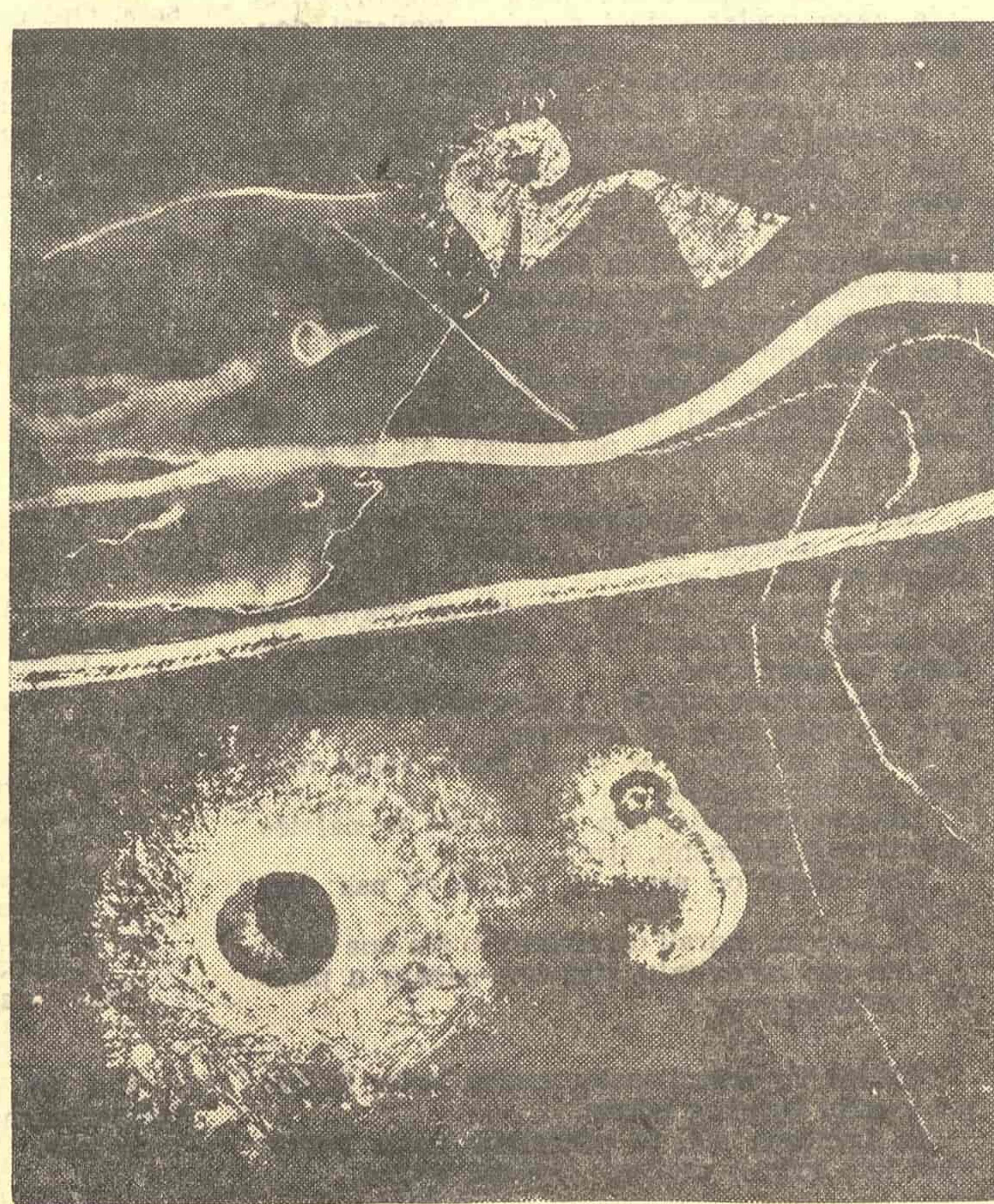
POVRATAK

Začas svi liče
jedno na drugo
i svi govore tako glasno
da sam budna.

Svi moji preci
podnose kletve
kao žrtvu ravnici.

Sve što je razapeto
na plotovima iza kuća
stoji,
kao avet u ciganskoj čergi,
kao vašar u starom kaputu.

Mirjana SLADOJE

DUSAN RISTIĆ: CRTEZ

SRCE OCIŠĆENO OD LAŽI

Ne priznajem vaše razloge, o listopadu. Mada jeste, vali
vi starini svilu i vesla u ulici čovjekovoj. Mada sam i sam
jedan val tako listopadni.

Nanovo evo vino je u meni vrhunce vaše da skrnavi.

Nanovo evo vidik je voljebni, evo i vihor vila vodenih,

evo

ste i vi da vrissnete svoj virus crni kao mislene ratove oko
barjaka, kao vezivo iva jezerskih s kojih nije
uklonjeno lišće varavo, ali u ovaj mah
vrijui moje vredne i progone vas
u sve vijke vječkov...
Vežite svoje vukove vunovrate, svoje varnice vandalske,
vucite,

ej virovi, vi vretena i vitrine, vi traljave subote — taj
rukav vimeni, vitez iz vatre: pustio sam svoj biljurni dom
da se vere prema svemiru.
Na bezbroj struna jutarnjih moje su usne bile obrane
prije

rose, na bezbroj izmijenih obala
moji uzdasi bili su hrana miru visine.
I ovo na dlanu što mi je preostalo, i ovo u mreži
što imam snen — nije li napokon lovčev maj, o linije
uzimanja! Zar mislite još vi tinte visoke i vi tinte
prema galaksiji razlivene da lutajući atomi
s moje mladosti ne tresu već česme prokisle
i neko ispod daljina ljeti u jurišu?
Zar ne znate ovdje levant da rudi i plodovi da
plutaju od snage bujne kao grm? I eto kako niz blizinu
odjekuje jedan pretvoreni dan Rimova.
A odmah zatim sve je moje tijelo i moji osmjesi
iz kojih se puši pomalo širok vulkan radosti.

Veselko KOROMAN

VRANA

To je devojka. Pojed sam njene prste.

Ona se besmisleno raduje što sam tu.

Dok nas zidovi mirze,

veter nam ne ostavlja ni dim,

koji postoji u običnom lišću.

Jedino je ova kasna trava zabeležila našu ljubav.

Subot se privikava na nas.

To je devojka. To je jedna vrana,

koji sam sanjao pre svojih pesama.

Pojeo sam joj oba oka.

Opet me gleda.

Opet je gledam.

Radomir RAJKOVIC

KAO U SNU

Zapevaj vodom niz kamen kroz predele

Sunce je i cvetovi otvaraju daleki neki kraj
Svoga sveta oko tebe da te zavedu u život
I prostruje kroz svoju krv kroz svoju senku

Jer veće kao smrt daleko je
Kroz pogled ti strelama sejavu prve ptice
U koracima ti se bude putevi
Kojima ćeš stići do svojih poljubaca
Podignutih u vatre

Ljubav nazovi letom

Ako si se otisnuo pre ćeš stići
Da uzimaš i gubiš
A gubljenja znak punoće su

Baš kao u snu
Koji ti se lepotom otima
Svakom sećanju!

Dimitrije NIKOLAJEVIC

* * *

bole me ulice bez tebe
večeras drveće samoču šumi
gleđas mi korake same i pita

ništa samo mi približi grane
da rosu na lišće iskapljem
pa podi sa mnom preko onog zida
da prisustvo njegovo ukradem

Dolores ČACE

PRED OGLEDALOM

Moje se lice besljino potuca
od nemila smeha do nedraga plača.

Moje oko je stranac u mom domu.

Oko čutljivo iskr

usta slepo govore.

Tišina sa četiri zida sveta.

Još niko ništa ne reče.

Kupuje li neko oči za igračke

lice za krpice

ruke za motlike

telo za odeo?

Prodajem.

P. S. Ako nadete nešto

sa čime ne zname šta bi,

a ničemu ne pripada,

to vratite

to sam verovatno ja.

Judita SALGO

UNA

Reko sa srcem od kiše i neba

Reko sa očima od dve vlasti žita

Tvom licu koje je i moje

Jedan pozdrav, plamen umesto cveća.

Reko sa pticom, suncem kom se klanja

Reko sa šumom čije su ruke polje

Tvom oku koje je i moje

Reč pesmu, široku reku neba.

Tvom vetrnu, oblaku neba

Tvom svjetlu, jutru polja

Tvom koritu, teletu koje peva

Nekoliko zvezda i maj.

Tvom imenu, ruži sa tri srca

Tvom uzglavlju, bilju u moru

Tvom osmehu, pesmi ptice

Pregršt napisanih stihova.

Zdravko BUJIC

Zdravko BUJIC

KNJIZEVNE NOVINE

KAO SLAVLJENICI, KAO SAMOTNICI

Pada kiša na slutnje, kiša na ljubavi.
Zemljo, gde se završava zlostavljanje tvoj tela!
Gde počinje nuda onih što se nisu rodili?
Kao namernici, kao slučajnici, u hodu,
Bićemo spomenici koji dozivaju svoj deo ljubav i smrti.

Pada kiša po prasini, kiša po snatrenjima.
Ljubavi, šta te razdvaja od mog dodira?
Šta znaće oni što su umrli pod slavolukom?
Svi gladujemo, umiremo neiskreno i kao
spomenici nosimo svoj deo ljubav i smrti.

Pada kiša po očima, kiša po tragovima.
Ljubavi, jesmo li iskreno voleli?
Da li se pod slavolukom živi kao u srcima?
Kao slavljenici, kao samotnici
ubijamo svoj deo ljubavi i smrti.

Slavko ŠANTIC

CELO SE JATO

Celo se jato na rub neba prosu
zalutali plamen pod obrve mi svrati
u žuti požar bolesti pretvor mi kosu
ali put septembarskom vetrnu ne može da skrati

Sred trske se mrzne olovni ovam u bari
bubri trava u vumi ko kafa u more pala
gde su noćas svi mostovi na Kolubari
gde je poslednji svirač i njegova svirala

Kao zaklani oblak takva je ovde voda
gluva i suva u plićacima se kupa
misliš da kroz tamu korača vojska Novgoroda
a to kiša hladnog olova u prozore lupa

Kričanje čavki i krv buba u vetrnu
i deca koja beže kroz prozore paučine
opominju na stravu na tu dragu sestruru
tu zvezdu udavljenu u mramoru pučine.

Lujo DANOJLIC

LET

Veruješ li da si prošao sve to, da si popio
Sve što si za trideset godina mogao, da je oko voda
Kojom je plovilo tvoje ostrvo od leda što se topio
Dok se dimio iz tebe život kao iz tople utrobe broda.

U snu si samo bio gde sunce u zvezde kamenja teže
Gde je sve nestvarno od leta koje nazireš sa ledenoj bregu
Gledaj, oko tebe predeli hladni ubitačno ispruženi leže
I crveni zidovi od čamovine odasvud vire ispod snega.

Kraj tamnih voda, ispod drveća što je savijeno
Odlazim niz visoku prtinu da probudim plamen
Iza daljine, pod tankom korom neba što je crveno
Da udahmem plamen, neka potamni moje lice kao kamen.

Rajko ČUKIĆ

ZA JEDNOG BUDUĆEG TOLSTOJA

Nastavak sa 5. strane

— Lako ti je zlati! Zavrneš mu
glavu preko kolena i onda ko-
li! — veli on.

Prvo su ljudi ubijani iz mitra
ljeza, a posle se klapalo i ubijalo
krampovima u potiljak. Naredi-
vali su žrtvama da legnu potre-
buške i tako su ih ubijali...

„Hitlerovog daka, Jusufa u-
hvatili su naši drugovi partizani
iz Bihaća. Jedan od njih, Mehmed Mičić, priča:

— Ovaj isti razbojinik dolazio
je kod mene u kafanu s krvavim
nožem... Meho Salihdžić, zvan „Strašni“ dolazio je s
ljudskim mozgom na ramenu i tražio je rakiju uz ovo „meze“...

Nikita Vuković. Dak, poznati
frankovac, na korzu je pokaziva-
o djevojkama u jednoj ruci od
sećeno uho, u drugoj odsečeni
nos. Dok sam bio u zatvoru u

„Kuli“ video sam užasnih gro-
zota. Hasan Bajremović je na
vratima dočekivao uhapšenike i
odmah ih nožem bo u slabinu...

Minogi su padali mrtvi od udar-
ca... Debeli poštar Ivan Mažar
trpao je ljudi u kamione i ga-
zio ih nogama. Najgoru sam
stvar video kad je Miro Mati-

jević, kafedžija iz Vrhpolja, od-
sekoj jednom seljaku prvo kaži
prst i da mu da ga pojede. Kroz
prozor sam video kako je
seljak stavio svoj odsečeni
prst u usta. Posle mu je odse-
kao i drugi prst. To je bilo s

večera, uoči onog velikog po-
kolja..."

I kroničar dalje bilježi tele-
gramskim stilom: „Večeras je
zlikovac Jusuf strelijan. Mala
kazna. Naši tragaju za nekim
Jusom Bašićem, koji je ubio
2,000 ljudi!!"

Nakon toga postaju razumljivi,
premda ne i maće strašni mo-
menti kad mržnja dolazi do os-
vete nemajući uvijek snage da
se zaustavi na granici ljudskog
dostojanstva. Evo jednog detaj-
lja:

„Ustaše“, domobrani i žandar-
mi stavljeni su pred vojni sud.
Sudjelu je prisustvovala og-
romna masa sveta, sve naš nar-
od s Kordunom kome su ove zve-
ri kuće palile, ubijale i ostale
zulume činile. Ustaše su osude-
ni na streljanje. Na poljani kod
Krnjaka sleglo se valjda pola
to veće divljenje za snagu jed-

Kako je zviđao struk konoplje u pomrčini
i telo drhtalo između golih stabala,
kako je odeca naglo pala sa vašeg ramena
dok ste sedeli napolju stisnuvši slepočnice.
Svetlost obasjavaće lobanje u dolini
sa obe strane potoka i na padini brega.
Nežna voda okretala je svoje lice
od dece koja su klečala sa zemljom u ustima
Kliša kao zrak prošla je kroz vaše srce
kada ste dokučili tajnu onih koji su izostali.
kola, bejhanu pred krčmom i veter je
odnosio lišće prema severnoj strani kuće.
Aleksandar RISTOVIC

DALEKO NA PUČINI

Ja nisam nikad sam, sa svojom senkom u vodi
čekam prolazak pepela u poludelju vatri i peni
ja nisam nikad sam u vetrnu što hodi
osluškujem svoj dan i san moj rumeni.

Ja sam čekao vekove da mi zavole glavu
smrt koja mi često o tabane udara
zagledan daleko tuđ u vistnu plavu
vreme što mi se okreće put što mi san stvara.

Iz te velike pesme meni je teško izići
al po strani u noći ko divlji vetr slušam
igrū trenutka i put, moj sve kraći
do cilja providne senke te kušam

Ovu noć koja me rastapa da slušam vetrove
koji se vraćaju od moje glave uzalud
nestaje vreme i sve me podseća na snove
koji me nose u zvezde te sad stojim lud.

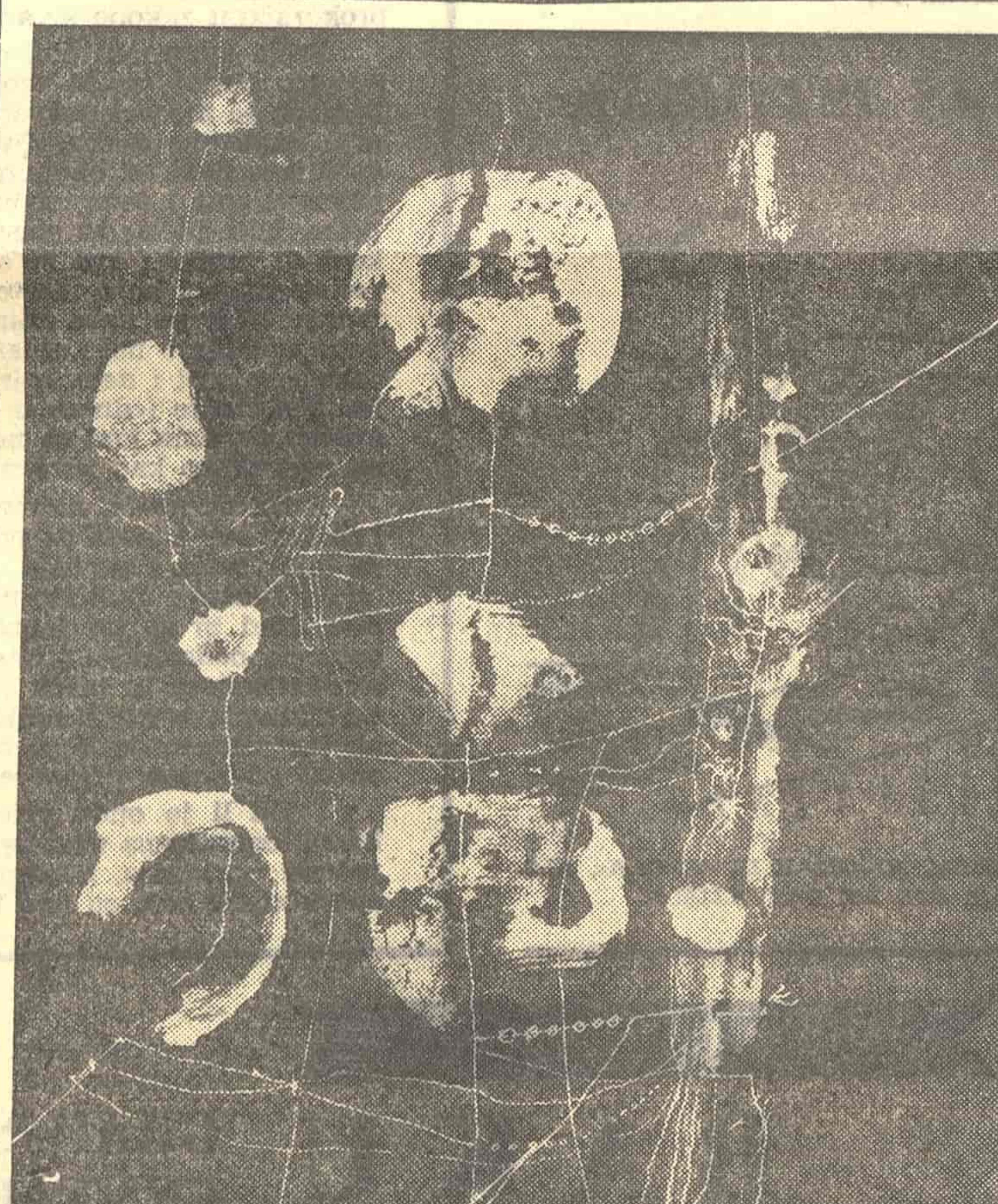
Odsudnost ne čeka rukama doline param
strah od sveta šta je to te žudim
beži otrovnja senko od tebe te san stvaram
umoran i crn te sad od nečeg ludim.

Laza RADOVANOVIC

SELO

Pružilo ruke gradu
i ne osluškuje više svoj glas
Umiveno do besvesti
zaboravlja ptice
Uvređeno pesmama seljaka
sve češće čuti
Belo selo na padinama
danima sebe sanja.

Aleksandar ĆETKOVIĆ

DUŠAN RISTIĆ: CRTEZ

NOVINSKO-IZDAVACKO
I STAMPARSKO PREDUZECE

Privredni PREGLED

BEOGRAD, KOLARČEVA 1/III, POST. FAH 903
ZIRO RAČUN 101-11-1-287

PREPORUČUJE SLEDEĆA IZDANJA:

»PRIVREDNI ADRESAR FNRJ«
NAJNOVIJE IZDANJE NA PET JEZIKA, SA
ADRESAMA SVIH JUGOSLOVENSKIH PREDU-
ZEĆA

»PRIVREDNO-TURISTICKI VODIC JUGO-
SLAVIJE«
NA ENGLESKOM, FRANCUSKOM I NEMACKOM
JEZIKU

»VODIC KROZ BEOGRAD«
PRIVREDA I TURIZAM, NA NASEM I STRANIM
JEZICIMA

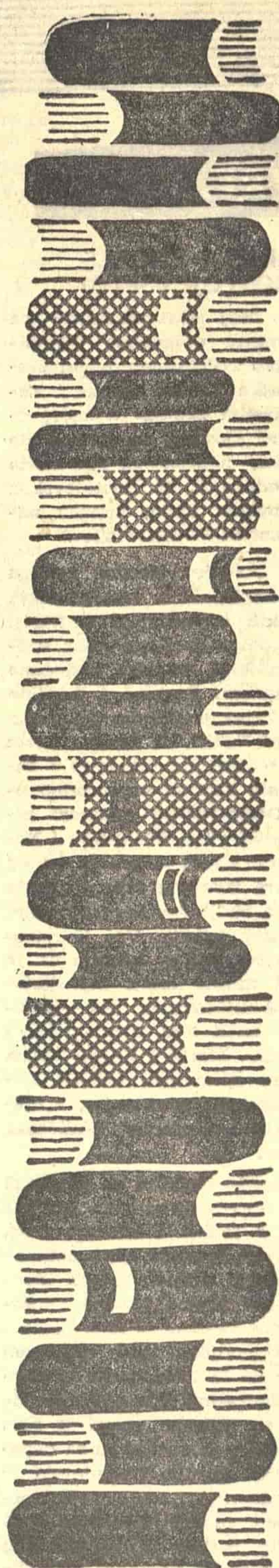
»KATALOG PROIZVODA ZA DOMACIN-
STVO I UREĐENJE STANA«
PREGLED ASORTIMANA I EKONOMSKO-TEH-
NIČKE KARAKTERISTIKE JUGOSLOVENSKIH
PROIZVODA

»ISTORIJSKI KONGRES RADNICKIH SA-
VETA«
OBILAN MATERIJAL O POSTANKU I RADU
ORGANA SAMOUPRAVLJANJA U PREDUZEĆIMA

»15 GODINA JUGOSLOVENSKE PRIVREDE«
REPREZENTATIVNO JUBILARNO IZDANJE NA
NASEM I VIŠE STRANIH JEZIKA, KOZNI PO-
VEZ (U PRETPLATI)

»ADRESAR INOSTRANIH FIRMI«
OBUHVATA OKO 100 ZEMALJA SA TAČnim
ADRESAMA I PODACIMA O DELATNOSTI TAMO-
SNJIH FIRMI (U PRETPLATI)

KAO I RAZNE ZBIRKE PROPISA, STRUČNE PRI-
RUČNIKE I DRUGE PUBLIKACIJE POTREBNE ZA
USPEŠNO POSLOVANJE I USAVRŠAVANJE
KADROVA.

KOSMOS

IZDAVACKO-STAMPARSKO PREDUZECE
CO SAVEZA GLUVIH JUGOSLAVIJE

BELETRISTIKA
JUGOSLOVENSKI ROMANI, SAVREMENI JUGOSLO-
VENSKI PISCI

KOSMOS, SVETSKA SAVREMENA KNJIŽEVNOST
FILMOVANI ROMANI, PO KOJIMA SU SNIMLJENI PO-
ZNATI FILMOVI

ISTORIJSKI ROMANI, IZ NAŠE PROSLOTI
ZABAVNA BIBLIOTEKA, ZA MLADE I STARJE

DŽEPNA IZDANJA

ORBIS, POZNATI SVETSKI PISCI
ZELENA BIBLIOTEKA, ODABRANI KRIMINALNI RO-
MANI

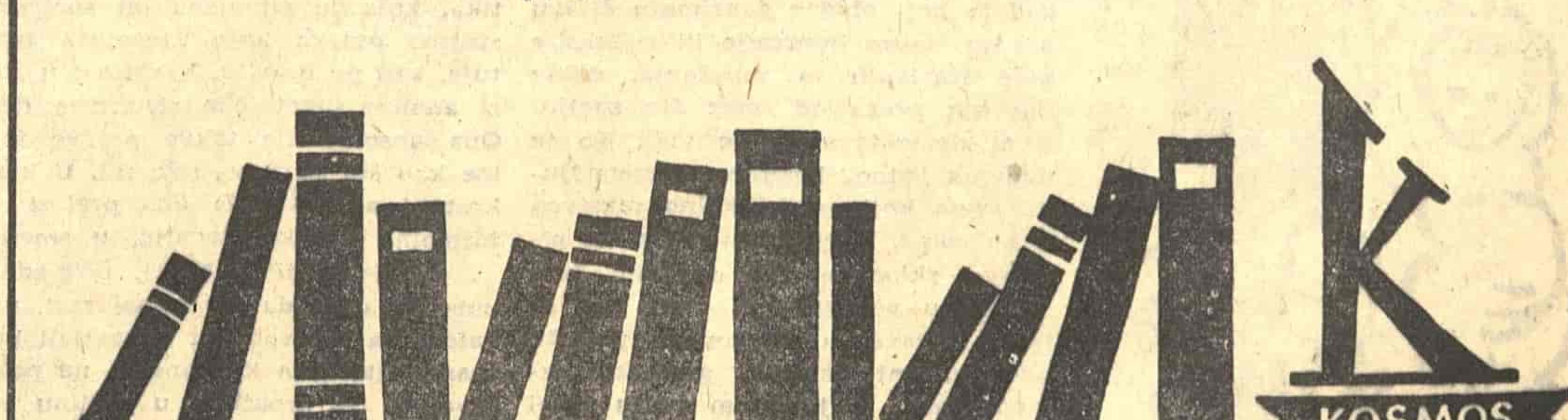
DECJA KNJIŽEVNOST
ZLATNA BIBLIOTEKA, ROMANI ZA DECU

ESEJISTIKA
STUDIJE I OGLEDI, IZ NAŠE I SVETSKE KNJIŽEV-
NOSTI

Filosofska BIBLIOTEKA
KARIJATIDE LJUDSKE MISLI

SURDOLOSKA IZDANJA
UDŽBENICI ZA GLUVU DEČU
POPULARNA IZDANJA ZA GLUVE
STRUČNE PUBLIKACIJE ZA SURDOPEDAGOGE

Direkcija, Narodnog fronta 76, telefon 21-511
Redakcija, telefon 26-425
Komercijalno, telefon 20-709
Grafički servis, telefon 20-709
Knjigovodstvo, telefon 26-425
Stamparija, Gavrila Principa 37, telefon 25-266

IZLOG ČASOPISA

SAVREMENIK

MARKS I ENGELS
O DOSTOJEVSKOM

Najnoviji broj »Savremenika« na uvodnom mestu objavljuje vanredno zanimljivu i dokumentovanu studiju dr Bratka Krefta »Marks i Engels o »Nečistim silama« u kojoj ovaj istaknuti slavista sa jednog do sada relativno nepoznatog stanovišta osvrtjava odnos F. M. Dostojevskog i bakuninovskih ideja, izražen načinom u romanu »Nečiste sile«.

Dajući, u početku, iscrplju analizu ilegalnih narodničkih, anarchističkih i terorističkih organizacija u Rusiji i šezdesetim godinama prošlog veka, analizu potkrepljenu mnogim podacima o stavu Marks-a, Engelsa i Lenjina prema tim karakterističnim pojавama u carističkoj Rusiji, dr Bratko Kreft naznačuje objektivnu situaciju i realne događaje koji su neposredno uticali na Dostojevskog prilikom pisanja »Nečistih sila«. Bakunjin i Nečajev — kaže Kreft — pravili su od revolucionara izvesnog tajnog agenta revolucije, a staljinsko-berijski režim pak političkog agenta. Već iz naveđenog nameće nam se sumnja da je Dostojevski morao čitati taj »katehizam« (bakuninovaca), jer nalazimo srodne misli kod nekih junaka »Nečistih sila«. Marks i Engels su na osnovu toga opravdano nazvali Bakunjina »uzetom revolucije«, a njegovu teoriju »vrhuncem buržoaske amoralnosti«.

Kreft naročito insistira na činjenici da između određenih stavova Marks-a i Engelsa, s jedne, i Dostojevskog, s druge strane, postoje neke dodirne tačke, navodeći primer gotovo identičnog odnosa prema temama izloženim u jednoj knjižici iz 1873. godine, koja je objavljena pod naslovom »L'Alliance de la Democratie socialiste et L'Association Internationale de Travailleurs«. »Mnoge stvari u njoj — kaže Kreft — istovetne su sa događajima koje opisuje Dostojevski u »Nečistim silama«, i ideje koje ispredaju neki junaci »Nečistih sila« ponekad su ili iste ili slične, iako ih je Dostojevski literarno ubolio i povezao sa licima iz svoga romana. Dostojevski je napisao roman, a Marks i Engels izveštaj kongresu i internacionale i čitavoj javnosti. Međutim, i izveštaj i roman, svaki za sebe i na svoj način, optužuju su protiv pogrešne ideje o revoluciji i socijalizmu, protiv lažne revolucionarnosti.

Vrlo iscrplju i bogata podacima koji su vešto povezani i usmereni ka cilju kome je stremio autor, studija dr Bratka Krefta predstavlja jedan od najstudijskih i najpožljivijih radnih priloga razumevanju »Nečistih sila« F. M. Dostojevskog koji su kod nas ikada napisani. (P.)

PARTISAN REVIEW

»SENZIBILITET«
I »SENZACIJE«
U SAVREMENOM ROMANU

Najnoviji broj (mart-april) ovog časopisa na uvodnom mestu donosi esej savremene američke romansijerke Meri Makarti »Karakteri u romanu«. Iz ovog obimnog esaja prenosi se nekoliko zanimljivih opštih mišljenja romansijerke o savremenom romanu koja mogu da posluže kao predmet za polemiku pre no da budu prihvaćena u potpunosti.

Romansijerski eksperimenti u XX veku — misli Meri Makarti — kreću se u dvema oblastima: ispitivanje senzibiliteata i otkrivanje novih senzacija. Eksperimenti sa senzibilitetom vršeni su uglavnom u Engleskoj (Virginijska Vulf, Ketrin Mensfiid, Dorotij Richardson, Elizabet Bouen, Forster), a Amerika je bila »laboratorija senzacije« (Hemingvej i njegovi imitatori, Dos Pasos, Farel). Roman o senzibilitetu bio je ženski, a roman o senzacijama muški. U Parizu je postojalo izvesno susretanje i slijanje. Gertrud Stein, robustni registrator svih činjenica senzibiliteata, uticala je na Hemingveja i hrabriла ga; Džojs koji je delovao u obe oblasti uticao je na gotovo svakog. Tendenциja ka obradi senzibiliteata zastupljena je danas kod »minornih engleskih pisaca«, kao što su Henri Grin i Villjem Sansom; u Americi je predstavljena.

Izjavu Ketrin En Porter, Endura Velti, Džin Steford i Karson Mek Katers »Muški roman o senzacijama«, radije prihvaćen u Evropi nego u Americi, izgleda da je preko Koldvela, Dešela Hemeta, Džejmsa M. Keina i Rejmonda Cendlera dospeo do »beat« generacije. Njegovo obrušenje snagom odvelo ga je ka kriminalnoj priči. Efekat tih dveju tendencija na predmet romana bio je identičan — doprineo je uništanju elementa socijalnog u delima.

U modernom romanu o senzibilitetu svestljanje sveti okupira čitavo vidno polje. Dogadaji su potisnuti do te mere da su više neznatni čulni uticaci koji podsećaju na ponosnost učenja. I ljudi »kao punjene životinje u prirodnjačkom muzeju, gde i posle godina izgledaju onakve iste kao kada su bile žive«, jer su »umrle u lepoti, u najbolijim svojim godinama«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Univerzum Žaka Brosa je njegov vrt. I šta je dnevna žetva tog istraživanja? Ono što je ispušteno iz pažnje običnog čoveka. Tako: smrt jedne muve, fina boja sitnog kupusa u oktobru, gmizanje beskrilnih bubica po jednom listu, pesme crvendača čije visoke note izazivaju vrtoglavicu kod slušaoca, prolazak kopca kroz dvoniti i koji izaziva smrt, cvetanje prvih jasmnova, rođenje jedne koze itd. Ništa put ništa se ne događa osim izvanrednog zalaska sunca, ili čak samo vlasti tišina, koju obični ljudi ne voli, ali mudraci uživaju u njoj kao na »planinarskom izvoru«.

U ovom proceduri ispitivanja sitnih stvari, ali uvek neoklevanih i jako živih i podvučenih Bros pokušava da stvori jedan novi realizam, novi naturalizam u pravom smislu te reči. Možda je to samo neki novi oblik bez sutrašnjice, kao toliki drugi, koji se danas traže i oblikuju. Ali dobro je da se pokušava na svima stranama i na sve načine. Jedan će ipak prevagnuti i ostati. (N. T.)

Dovoljno je iz recenzije videti koliko se povodom trojice već klasičnih pisaca njihovi pogledi razlikuju da se stečne utisak o njima. »Ulis je 24-ročasovno putovanje kroz prijavština. To je roman epskog kukavičuka... Simptom naše nečastnosti — tvrdi Dalberg. Rid je mnogo umereniji. Ni on nije poštovalec Džojsa, ali ga ipak brani od neumernog Dalbergovog napada: »Ulis je bolesna knjiga, ali i značajna... Bolesna knjiga za bolesno doba«. Rid misli da je Džojs izabrološ cilj do koga je u stigao, ali nalazi mnogim delovima veličinu autora.

»Loren — smatra Rid — »najveći pisac naše generacije, ali velik ne kao umetnik, već kao moralista«. Dalberg ismeva Lorensov stil i napada ga ipak ne pređe na seks.

Henri Džejms, po Dalbergu, u svom životu nije napisao nijednu mušku stranicu. Za Rida Henri Džejms ima u sebi ponešto od svih svetaca, martira i proroka umetnosti. (B. A. P.)

Aleksandar KLAS ČAS ISTORIJE

SATURDAY REVIEW

»PODUDARANJE«
KRITIČARSKIH MISLJENJA

U stalnoj rubrici »Literarni horizonti« Grevihi Hiks u broju od 18. aprila objavljuje više interpretatorskog analitičkog recenziju knjige »Istina je svetlja« dvojice autora, Herberta Rida i mnogo manje poznatog Edvarda Dalberga. Knjigu sačinjavaju u stvari pisma u kojima ova dva čoveka od pera raspravljaju o velikimima savremene literature Džojsu, Lorenisu, Džejmsu, Eliotu i drugima, a i jedan o drugom iznose mišljenje. Po Hiksovom mišljenju, prema Ridi čovek mora, slagao se s njim ili ne, da oseća respekt, za razliku od Dalberga kod koga je jasno da se u negiranju vrednosti ponuđenih pisaca rukovodi uglavnom inferiorističkim razlozima.

Dovoljno je iz recenzije videti koliko se povodom trojice već klasičnih pisaca njihovi pogledi razlikuju da se stečne utisak o njima.

»Ulis je 24-ročasovno putovanje kroz prijavština. To je roman epskog kukavičuka... Simptom naše nečastnosti — tvrdi Dalberg. Rid je mnogo umereniji. Ni on nije poštovalec Džojsa, ali ga ipak brani od neumernog Dalbergovog napada: »Ulis je bolesna knjiga, ali i značajna... Bolesna knjiga za bolesno doba«. Rid misli da je Džojs izabrološ cilj do koga je u stigao, ali nalazi mnogim delovima veličinu autora.

»Loren — smatra Rid — »najveći pisac naše generacije, ali velik ne kao umetnik, već kao moralista«. Dalberg ismeva Lorensov stil i napada ga ipak ne pređe na seks.

Henri Džejms, po Dalbergu, u svom životu nije napisao nijednu mušku stranicu. Za Rida Henri Džejms ima u sebi ponešto od svih svetaca, martira i proroka umetnosti. (B. A. P.)

CRITIQUE

NOVI ASPEKT
NATURALIZMA

U aprilskom broju Žan Piel, povodom knjige Zaka Brosa »Prolazno« (»L'éphémère«) i »Red stvari« (»L'Ordre des choses«), u članku »Razmišljanja pod trešnjom u cvetu« između ostalog kaže i sledeće:

»Biti za vreme, od 265 dana »tačni istoričari vremena koje prolazi, to je hteo Zak Bros u svojoj izuzetnoj knjizi »Prolazno«.

Hteo je samo dnevnik ljudskih događaja koji obično zauzimaju čitavu pažnju, zatim impresije ili refleksije koje izazivaju ta zapažanja, dokle dnevnik svega od onog što spoljni život dozvoljava da se vidi. To je dnevnik jednog begunci iz sveta ljudi, sveta koji ostaje stalno sakriven u kulisama, i čiji šum dopire do piščevog skloništa kao »nejasni šum naroda u pokretu«. A uvek kad se ljudi pojave u njegovom pejsazu prirede, oni dobijaju groteskn izgled; tako, u jesenjem polju lovci su gotovo neprekritni starci, koje nijevi momci iznose na rukama iz koala, i ti starci odeveni u lavačka odeća, sa visokim kamašnama na nogama.

Izjavu Ketrin En Porter, Endura Velti, Džin Steford i Karson Mek Katers »Muški roman o senzacijama«, radije prihvaćen u Evropi nego u Americi, izgleda da je preko Koldvela, Dešela Hemeta, Džejmsa M. Keina i Rejmonda Cendlera dospeo do »beat« generacije. Njegovo obrušenje snagom odvelo ga je ka kriminalnoj priči. Efekat tih dveju tendencija na predmet romana bio je identičan — doprineo je uništanju elementa socijalnog u delima.

Ma, sa perjem na šešuru, i poređani na svetu šume podsećaju na luke ispunjene slalomom i nabodenom na metalne cevi njihovih pušaka. Zelja za otpadništvo goni ovog pisca da prikazuje uvek čoveka, čak i mrtvog, u bednoj situaciji uporedujući ga sa životinjom; i mogu li se zamisliti ljudi »kao punjene životinje u prirodnjačkom muzeju, gde i posle godina izgledaju onakve iste kao kada su bile žive«, jer su »umrle u lepoti, u najbolijim svojim godinama«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Pa kako shvatiti taj svet stvari o nakvima kakav je, odnosno »oslobodavajući se od nevelike sigurnosti izraza« i prelazeći preko »hladnog rasudavanja kojim sačinjavaa suštinu? Do toga shvatjanja može se doći samo potom u dugom iskustvu, strogom međutim koju je sebi Zak Bros bio postavio u jednoj svojoj prethodnoj knjizi, ali zbog prepreka i teškoće na koje je nailazio, neuspela u toku ponavljanih pokusa, izvukao je utisak da se najbolje rešenje nalazi samo u načinu da empirički pokuša svoju metodu. I taj »mozaik danačitave godine, i koji sačinjava njegovu knjigu »Prolazno«, u stvari je pokusaj primene približavanja sredstava sukcesivno nakupljenih u »Redu stvari«.

Prevela
Vera B. DROBNJAKOVIC

VREDNO ISPRIČATI

ostavlja na nama trag, naše reagovanje daje doprinos a taj doprinos stvara. Oslanjanje pripovedača na publiku može i ne mora da bude svesno, ali je ogromno. Stvarnost neke priče (za nas) je u tome koliko je ona izmamila od naših osećanja. Mi saosećamo i tim saosećanjem smo aktivni. Tako sarađujemo.

Ponekad ova saradnja može da bude nevoljna. Onda imamo neprĳatljivo osećanje odbijanja. Čovek može da bude povratak priče zbog njenih grešaka, gluposti, lošeg ukusa, preziranja rasudavanja i izvitoperenih osećanja, a ipak da se sporo oslobođa njenog uticaja. Mi smo skloni da sebe pozajmljujemo do izvesne tačke, ne volimo ako to ne učinimo. Jednom u pokretu, priča i u nama nešto pokreće i to nije jedina istina za »dobru« priču. Mi dopuštamo da rašte sumnje budu umirene, naša maštanja iskorisćena, ali kako sam već rekla, do izvesne tačke. Preko te tačke saradnja se prekida, ali to se događa vrlo retko.

Zašto tako retko? Priznajemo da je prava snaga priče u neizvesnosti, u privlačnosti »Šta zatim?« i »Šta onda?« Po književnim konvencijama zamršena priča smatra se za triler ili misteriju. Ja tvrdim da nijedna priča ne propušta da izazove zainteresovanost i da nas prinudi na nju, pitanje je samo koja je vrsta zainteresovanosti i na kom planu? Neposredan dozivlaj i naučna izmisljotina spasavaju se rizika svojom fizičkom spektakularnošću, tananija misterija se pretvara u psihološku prozu. Igranje emotivnom neizvesnošću kroz ljubavni roman, mislim da nije potrebno komentarisati. Romanopisci znaju kako da izazovu što kompleksnija osećanja obilazeći svojim zapletima oko pitanja savesti ili pravde (kao što su rasni i klanski zapleti) ili dovodeći svoje junake do vrušnica (uspeha ili egzalzacije) sa koga izgleda da moraju obavezno pasti, ili ih guraju u bezizlazne situacije (nesreće i opanjkavanja) iz kojih su sredstva za njihovo spasenje sasvim nesigurna. Psihološki roman, po spoljnjem obliku ozbiljniji, usredstvenije zaplet na unutrašnji sukob.

Zapletu može da se pripše primitivni uticaj koji priča ima na nas. Ali kad se sazna kraj, kad neizvesnost nestane, šta onda? Ništa nije ostalo i čovek može da govori o čarobnosti priče, čak i o njenoj moći, ali nikako o njenoj snazi. Ideja o snazi je nedeljiva od ideje o izdržljivosti i u tom smislu jačina je bitna vrlina.

Do sada smo raspravljali o priči samo u granicama njenog prvog pričanja. Šta je ostalo posle toga? Odgovor na ovo pitanje je proba u svakom slučaju.

Jedna priča može da deluje na nas samo dok se razvija i samo tada. Ali to je prolazno. Druga neka, međutim, tek kad dove do svog nominalnog kraja počinje da živi; od tog trenutka ona raste, širi se i probuduje. Ukojenjena u našoj mašti, ona će izazvati razmišljanje. Sama po sebi iskušto, ona ostaje da dela u nama, utičući na iskustva koja možemo kasnije steći. Uzimimo krajnji slučaj, stvaralačku snagu priča asimilovanih u detinjstvu. Mislim da možemo opravdano pitati da priču koju smo čitali ili čuli, do kog je stepena preobrazila svet oko nas.

Velika proza donosi bitne teme, manje vredne stvari se oslanjaju na veštinsku i dovitljivost. Bitnih tema, kad ih čovek nabraja, imaju malo, a njihovo ponovno javljanje dokazuje njihovu besmrtnost. One su tradicionalne, imaju počućnu crtu i u isto vreme i autoritet prenošenja s oca na sina. Čudno je da, iako od rođenja pozajmimo te teme i dalje želimo da im se divimo. Setimo se ipak da se one menjaju u svom spoljašnjem izgledu. U stvari, one se ponovo radaju, oblačeći se u razne jezike, primajući ideje, prihvatajući postupke raznih generacija i raznih zemalja. I svaki put uzimaju novu boju od vremena i mesta. Isto tako obnavljaju svoje izražajne vrednosti. One izražavaju, kako nam izgleda, bolje no ma šta drugo duh stoleća, ili društvo, ili predele. Velika proza je jedina koja ostaje istinita.

Sukobi i suparništva, gordost i njena sudsibina, otuđivanje i izmirenje, osveta i praštanje, traženje i pronađenje nagrađeno i nenagrađeno, postojanost prema promeni, ljubav i njeni dokazi, to je sve među stalnim vrednostima i temama proze. Ona je jedan oblik istorije. Ništa u šta smo mi umešani ne prolazi nezabeleženo. Zapažajući da je sve značajno ona nas poučava. Ona svaki put završetkom dolazi do harmonije koja nije nemoguća. Jer proza je vizija primenjena na razum i ona nema čega da se plaši od njega; u tome leži njenja snaga.

spomenik neke pesnikinje u sedem stavu, okružen zelenilom. Okolo starinske kuće, verovatno iste one mimo kojih je nekad išla, jer da ostanem u stilu starih azerbejdžanskih pesnika, ma kako dugo živelj, ljudi odlaze uvek pre stvari. Možda se ne bi dobro osećala u onom novom Bakuu koji kao prsten okružuje stvari svojim dugim bulevarima i prospektima. Imala sam želju da sedнем tu, pored mermernih pesnikinje, međutim, slutila sam da samo još koji ugao pa će izbiti u srce starog Bakua, onog iz vremena ruskih careva.

Izblijala sam pogodila. Učinilo mi se da sam zašla u stari trgovački Beograd: velike četvrtaste kuće, preko kojih je prošlo mnogo oluja, koje su mnogo kisnule i mnogo se pekile na južnom suncu, s bezbroj kitnjastih gvozdeneih balkona, neobično prostranih. Sve je nekako čvrsto ležalo na zemlji, izgledalo uvereno da će većito trajati. Sav taj deo grada izlaziši širokim ulicama na more. Tu su mnoge državne gradivine, sudovi, banke i robe kuće.

Idući tako, kao i svaki besplesni, kud me noge nose, zašla sam u Jezgro Bakua, u ono što je taj grad bio u srednjem veku. Iza zidina sličnih svima takvim srednjevkovnim tvrdavačima našla sam gradić kakve i mi dobro pozajmio, s turskom kaldrmom, s hanom, garnizonom, Devičjom kulom za koju je, kao i obično, vezana tužna legenda o devojčinoj smrti. Sve je to sada muzej i živi pod zaštitom države, u organizmu savremenog Bakua,

Ali da nastavimo traganje za centrima Bakua.

Pred bioskopom Azerbejdžanom, nedaleko od rive, bio je

LJUBOMIR SIMOVIC

Veseli grobovi

(»Nolite«, Beograd, 1961)

Pojava »Slovenskih elegija« 1959. godine, tanke knjižice stihova izdane skoro u privatnom izdanju (klub studenata — Titovo Užice) donela je zaista prijatno osveženje, jedan novi ton i ritam grobova i spomenika. Već onda Simović je progovorio jasno i nadahnuto. Umeo je da pretoči »epitafe« sa Karanskog groblja tako verno i poneseno da nisu ništa gubili u svojoj autentičnosti i znamenju.

Druga njegova zbirka »Veseli grobovi« postavljena je na istoj materiji. Ma koliko se pesnik trudio oko promene težete novom obliku i sadržaju, skoro da nije uopšte uspevao u tome. Kad god je pevao o zavičaju bio je i nadahnut, kada se okreata prostoru, bojeći se ponovljenosti, gubio je tlo, išao u proizvolnosti ili čak u tuđe deonice, gde je »pozajmljivaо« intonaciju ili smisao tudiš pesama i pomoću njih se nalazio i krpio svoju. (Prema B. Miljkoviću: »Vatro otisnuta van sve-

ta u svet... ili: »Onaj ko pogodi ono što cilja, promaši sve ostalo«, ili: »Cvetom što postoji van sebe, mirisom. Prema R. Vojvodici: i letim, letim, jer sumnjam u let. Ili u mešto toliko opšta: »Pesma je pre i posle reči (kada se reči ne znaju i zaborave). Ne bih htio da kažem da je Ljubomir Simović svuda takav; hoću da kažem da je imao slabosti koje je mogao i morao izostaviti iz zbirke. Jer ovde se ipak pokazalo ono staro, da je pisanje pesama jedna, a pravljenje knjige druga stvar, stvar kritičnosti i objektivnosti prema sebi.

U jednom od boljih ciklusa ove zbirke, u »Mapama poezije« pesnik je slobodno i živo aranžirao niz svetkovina, muzički jako obojio i prigodio čulima bogate trenutke, sugerujući nam slike koje mogu menjati i naša raspolaženja i raspolaženja same pesme, tako da se ona sama obnavlja; počev od »Volujacičkog svirača«, pesme emocionalno čiste, hričane i uzbudljive, preko »Zlatnih zaveštanja oluje« (Noć pesme), pasteljnih krokija »Drvo koje izgovaram«, retko originalne u isticanju osobinama drvetra, sa poplavom asocijacija koje se lepe uz njega, do »Mape poezije«

U »Situacijama«, nekadašnji Sabljakovi nemiri su stišani, ali njegovim stihovima provejava neki bolni očaj, batranje i pokušaj bega, bežanja iz samoga sebe, u svet snova, daleki, nestvarni svet, neprihvativ, možda neuvhvatljiv i za samoga pesnika. Prirodno je što i Sabljak poskušava da pesmom izrazi sebe, svoj unutrašnji svet, svoje radosti i tuge, bolesti i padove, rečju: razne situacije duše svoje. Međutim, te situacije su ipak jednostrane, jer je kod ovog pesnika više tuge i bola, više suza no radosti, praskozora i prolećnih svitanja. U kazivanju tih tužnih situacija ima dosta nameštene, dosta iforsiranosti, pa čak i luvavstva — kako bi rekao i sam Sabljak — kom se pribeglo valjda radi što veće upečatljivosti i sugestivnosti. Upravo zbog toga njegova crna tuga dobija verbalan ton, bezličan, i zato, manirski. Verbalizam je stalno prisutan i Sabljak najčešće ne uspeva da svoj izraz načini končnim, jasnim; znači da je pribegne igri reči, da bi kazao ono što misli i oseća, čime se plastičnost i neposrednost kazivanja uvek pomalo otupljuje. (T. C.)

kao kuršum u ratnikovom telu, ne razvijajući se više, okamenje-no.

I za ono malo vremena ipak se steku neke navike: u Bakuu sam najviše volela da se popnem od hotela »Inturista«, gde sam stanovala, uzbrdunom ulicom pred Nacionalnog muzeja i Filharmonije ututkane bujnim zelenilom južnjačkog parka do spomenika satiričnog pesnika Mirze Sabira, o čijim stihovima kažu da su u sebi »sjednili gnev i protest starog rimskog pesnika Juvenala, jetku ironiju francuskog pesnika Beranžea i duboku ljubav prema narodu ruskog pesnika Njekrakovac, koji tu na svom crnom mermernom postolju izgleda češki starinskog tipa, skroman. Oko spomenika gusto zelenilo, klupe. A malo niže je i Nizami i, sasvim dole u gradu, mermerna pesnikinja.

Bilo mi je teško rastati se od te ulice, od Kaspiskog mora, od ljudi koji žive na njegovoj obali. Dok je voz odlazio i dok su oni što su nas pratili mahali sa perona, mislila sam kako bi dobro bilo da i oni k nama dođu i na ulicama naših gradova, i po našim muzejima, pozorištima, provere svoja znanja i mišljenja o nama, da steknu prijatelje.

Desanka MAKSIMOVIC

IZLOG KNJIGA

HENRI DŽEJMZR

(»Rade«, Beograd, 1960)

Bezbroj tumačenja, od simboličkih i fajdijanskih do spiritističkih, doživelo je ovo — kao, uostalom, i sve što je napisao — po mnogotemu izuzetno i značajno Džejmzovo delo. Kada se zna da je ova duža priča, zapravo »nouvelle — u obliku koji su joj podarili Balzak, Turgenjev, Mopasan i Burže«, bila medium za najdosledniju, možda, realizaciju Džejmzovog mišljenja da pisac ne treba da bude čitaočev saradnik time što će mu potaknuo sve rastumačiti, sve niti rasplasti i velove poći — (Reči sve tajna je dosadnog čoveka, mislio je Malarme), nije ničuđno što je pružila mogućnost za tolike, mahom pogrešne, interpretacije.

Uvođenje natprirodnih elemenata koja odgovaralo klimi duha tog vremena, a na izvestan način bilo i proizvod istraživanja mnogih psihologa i filozofa, poslužilo je Džejmzu kao metod kojim će u centar citatčevog interesovanja dovesti probleme duha, osećanja, »dramu savestii svjetlih likova, a nikako kao pokušaj da njihovo prisustvo objasni racionalnim kauzalitetom. Humani element je jedino što je trebalo da bude izvrsno pojavom duha, osećanjem prisustva stranog bića.

U tom smislu, duhovi Pitera Kvinta i gospodice Džesel (»Okretaj zavrnja«) koji korupiraju dečiju svetost Majisa i Flore, nasuprot odgovljiteljici koja pokušava da ih otrgne od njih, po Č. G. Hofmanovom mišljenju, samo su agenti koji stvaraju atmosferu zla, a zlo je ono što deluje, a ne njihove pojave. »Centralno svetlo upravljeno je ne u Bliešama po sebi nego na njihov uticaj u životu likova«. Upravo u tom punktu, u ovaj takoreči fiktivnoj konstrukciji i prevashodnom obraćanju pažnje na transformaciju likova, otkrivamo danas jedan od Džejmzovih nagoveštaja modernog literarnog postupka. Jedan od nagoveštaja pučanja šavova konvencionalno realističke literature.

Prevod Aleksandra V. Stefanovića pomogao nam je da gotovo u potpunosti doživimo rastući intenzitet po kome je »Okretaj zavrnja« u Džejmzovom opusu izuzetan tekst i uverljivo se u zrelost, poetičnost Džejmzovog stila i supitljost dramskog dialoga. (B. A. P.)

TOMISLAV SABLJAK

Situacije

(»Lykos«, Zagreb, 1960)

I ovoga puta, kao i ranije, moram da se pozovem na A. G. Matosi koji je rekao da su pesme »veliki pokušaji ali mali uspesi«. To, čini mi se, izuzetno važi za Tomislava Sabljaka koji još uvek, nakon toliko godina bavljenja poezijom i usputnim pisanjem o njoj, nije potvrdio svoje poetske mogućnosti koje su, na izvestan način, bile nagovušene njegovim prvim (boljim) pesmama u zbirci »Nemiri tijela« (1955). Mlađački nemiri i (ne)saznajna neispunjene lepoti jedne ljubavi kod Sabljaka su govoreni nespretno, i nezgrapnim izrazom, nepoetski, istorirsano. On ni u »Situacijama« nije otisao dalje; česta su zamukčivanja i nedorečenost, a stih mu je i opet nedoteran, duduše slobodan, no slobodan tako i toliko da deluje kao prozna, suvoparno, verbalno i patetički:

»STUBE drvene stube stare
Vijugaju do jednog prozora
Vode pažljivo zavinute stube
I ja sjedim na jednoj stubi«

(»Osamljeni čovjek na prozoru«)

U »Situacijama«, nekadašnji Sabljakovi nemiri su stišani, ali njegovim stihovima provejava neki bolni očaj, batranje i pokušaj bega, bežanja iz samoga sebe, u svet snova, daleki, nestvarni svet, neprihvativ, možda neuvhvatljiv i za samoga pesnika. Prirodno je što i Sabljak poskušava da pesmom izrazi sebe, svoj unutrašnji svet, svoje radosti i tuge, bolesti i padove, rečju: razne situacije duše svoje. Međutim, te situacije su ipak jednostrane, jer je kod ovog pesnika više tuge i bola, više suza no radosti, praskozora i prolećnih svitanja. U kazivanju tih tužnih situacija ima dosta nameštene, dosta iforsiranosti, pa čak i luvavstva — kako bi rekao i sam Sabljak — kom se pribeglo valjda radi što veće upečatljivosti i sugestivnosti. Upravo zbog toga njegova crna tuga dobija verbalan ton, bezličan, i zato, manirski. Verbalizam je stalno prisutan i Sabljak najčešće ne uspeva da svoj izraz načini končnim, jasnim; znači da je pribegne igri reči, da bi kazao ono što misli i oseća, čime se plastičnost i neposrednost kazivanja uvek pomalo otupljuje. (T. C.)

Obradović igrao, u oslobođenoj Srbiji. Jednom reči, ova Marinčovićeva knjiga uspeva da oživi i dočara duhovnu atmosferu Obradovićevog doba i to je jedan od njenih najvećih kvaliteta.

Iako se ne možemo oslobođiti utisaka da je ova zanimljiva knjiga našla pomalo uzgredno i usput, iako bi možda objavljinje i arhivskog materijala, uz anegdote o Dositeju svakako bolje osvetilo Dositeju i u govoru i u tvoru, ona predstavlja značajan prilog upoznavanju Dositejeve ličnosti i podstiče da se rasvetle odnosni Doseiteju s mnogim licima: Stratiševićem, Karađordem, Mladenom Milovanovićem, Vukom Karađžićem, Ivanom Jugovićem i takmičarom. (P. P.)

KARSON MEKKALERS

Sreć je lovac samotan

(»Svetlost«, Sarajevo, 1960)

Roman Karson MekKalers je, pre svega, povest o samootočju u ljudskim srećama, o nastojanjima, dirljivo traženju, da se očekuje pravo da radi prema svojim sposobnostima, što je primoran da živi radeći ono što je, po njegovom mišljenju, beskorisno i jalovo. Da bi ostvarila svoju namenu ona je najveću pažnju posvetila psihološkom portretisanju ličnosti, zanemarujući gotovo potpuno priču koja bi imala izvesnu vrednost. Prateći svojih pet ličnosti u njihovim željama, slutnjama, sazrevanjima, razočaranjima, sjedinjujući, presecajući i rastavljajući njihove životne puteve, ona je napisala jednu toplu, ljudsku knj

LENJINOVE NAGRADA
ZA KNJIŽEVNU I UMETNIČKA
OSTVARENJA

Komitet za Lenjinove nagrade u

domenu književnosti i umetnosti do-
dele je o devedesetprvoj godišnjici
rođenja Vladimira Ilije deset nagra-
da. Njima su obuhvaćena prošlo-
godišnja ostvarenja koja je Komitet
poslovi višemesečnog rada odabralo kao
najbolja.

</